MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

NERINGA GALVIČIENĖ

Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės specializacijos
magistrantūros studijų programa

EUROPOS SĄJUNGOS TEISINIO REGULIAVIMO ĮTAKA NACIONALINĖMS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOMS

Magistro baigiamasis darbas

Mokslinis vadovas: Profesorius, dr.
Audrius Bitinas

Vilnius, 2012

Turinys

ĮVADAS…….....3
1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEORINĖ ANALIZĖ.....6
1.1. Socialinės apsaugos samprata…….....6
1.2. Socialinės apsaugos sistemos tradicijos ir modeliai.....10
2. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS PLĖTRA.....20
2.1. Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra.....20
2.2. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinė sistema.....30
3. EUROPOS SĄJUNGOS KOORDINAVIMAS.....39
3.1. Europos Sąjungos teisės aktų sistema.....39
3.2. Europos Sąjungos teisės aktai koordinuojantys migruojančius asmenis.....42
IŠVADOS……..……....68
LITERATŪROS SĄRAŠAS……..……...70
ANOTACIJA.....76
SANTRAUKA…….….77
SUMMARY…….....78

ĮVADAS

Bendroji temos charakteristika ir aktualumas. Žmogaus socialinės gyvenimo srities svarba kasmet didėja, ir šis procesas jaučiamas visame pasaulyje. Tai paaiškinama žmogaus prigimtimi, nes kiekvienas individas pagal prigimtinę teisę privalo turėti elementarias socialines, ekomonimes pragyvenimo sąlygas, ir tai tapo universalia taisykle šiandieniniame gyvenime. To siekia visos valstybės, dauguma tarptautinių organizacijų.

Elementarių socialinių, ekonominių teisių pradėta reikalauti jau seniai, tačiau visuotinai pripažintos jos tapo po Antrojo Pasaulinio karo, kai į žmogų buvo pažvelgta kaip į ypatingą ir daugiausia dėmesio reikalaujantį subjektą. Realizuojant šią poziciją, buvo priimta nemažai tarptautinių dokumentų, kuriuose įtvirtinamos socialinės žmogaus teisės (pvz. Europos socialinė chartija, 1966 m. Europos ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas ir kiti tarptautiniai dokumentai, kuriuose įtvirtintos žmogaus socialinės teisės).

Pagrindinis žmonių pragyvenimo šaltinis yra pajamos iš darbo, tačiau yra dalis žmonių, kurie dėl sveikatos, amžiaus, negali dalyvauti darbo rinkoje, todėl šiems asmenims reikalinga valstybės pagalba, kuri galėtų užtikrinti tų žmonių orų gyvenimą. Valstybė prisiima dalį atsakomybės už šių aplinkybių atsiradimą ir jų padarinius bei sukuria socialinės apsaugos sistemą, skiria valstybines pensijas, socialinį aprūpinimą ir socialines paslaugas. Socialinės apsaugos apibrėžimą sudėtinga apibrėžti, kadangi skirtingi autoriai, apibrėžimą skirtingai traktuoja. Šio instituto problemomis domisi daugelio valstybių mokslininkai: H. H. Konkolewsky, S. Sinfieldas, I. Berghmanas, D. Pieters, O. F. Bismarkas, V. Beveridge'as ir daugelis kitų mokslininkų. Be to, šio instituto problemas analizavo ir Lietuvos Respublikos mokslininkai: prof. dr. L. Dromantienė, doc. A. Guogis, doc. dr. R. Lazutka, D. Bernotas, J. Ūselis, prof. dr. A. Bitinas, prof. dr. J. Tartilas.

Nors socialinės apsaugos instituto problema tyrinėta įvairių mokslininkų, tačiau vykstant gyvenimo pokyčiams, ji taip ir lieka išsamiai neišnagrinėta. Mes pabandysime šiame magistriniame darbe aptarti Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaka nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms.

Tyrimo objektas. Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaka nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms.

Tyrimo uždaviniai:

- pateikti socialinės apsaugos sąvoką;
- aptarti socialinės apsaugos sistemos tradicijas ir modelius, pateikti socialinės apsaugos sistemos sąvoką;
- analizuoti Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtrą;

- analizuoti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinę sistemą ir atskleisti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemos požymius;
- analizuoti Europos Sąjungos teisės aktų sistemą;
- analizuoti ir palyginti Europos Sąjungos teisės aktus, kurie koordinuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą;

Tyrimo šaltiniai. Užsienio šalių ir Lietuvos Respublikos mokslinė literatūra, Lietuvos Respublikos teisės aktai, Europos Sąjungos teisės aktai, Lietuvos Respublikos ir Europos Teisingumo teismų praktika.

Tyrimo metodai. Tyrimas atliktas taikant kokybinio tyrimo, lyginamosios teisėtyros, istorinį, sisteminės analizės ir kitus metodus. Teorinių ir empyrinių metodų kombinacija leido nustatyti socialinės apsaugos modelius. Atliekant tyrimą, buvo taikomi šie teorinio tyrimo metodai: lyginamosios analizės, modeliavimo ir apibendrinimo. Atliekant tyrimą buvo naudojami ir empyriniai tyrimo metodai: naudojant teisinių dokumentų analizės metodą, buvo tiriami Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos teisės aktai. Mokslinės literatūros analizės metodas leido susipažinti su įvairiomis socialinės apsaugos sistemomis.

Darbe keliama **hipotezė:** apibendrinti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemą bei Europos Sąjungos teisės aktus, kurie koordinuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą, atskleisti Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaką nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms.

Darbo struktūra. Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai nulėmė darbo struktūrą. Baigiamąjį magistrinį darbą sudaro įvadas, dėstomoji - tiriamoji dalis (trys skyriai), išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, anotacija, santrauka lietuvių ir anglų kalba.

Pirmajame skyriuje bus atskleista socialinės apsaugos sąvoka, aptarti socialinės apsaugos sistemos tradicijos ir modeliai, pateikta socialinės apsaugos sistemos sąvoka.

Antrajame skyriuje bus analizuota Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinė sistema ir atskleisti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemos požymiai.

Trečiajame skyriuje bus atskleista Europos Sąjungos teisės aktų sistema, analizuoti ir palyginti Europos Sąjungos teisės aktai, kurie koordinuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą.

Darbo mokslinis naujumas pasireiškia tuo, kad 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikai įstojus į Europos Sąjungą, Lietuva privalo derinti priimamus teisės aktus su Europos Sąjungos priimamais teisės aktais, todėl Europos Sąjungos priimami teisės aktai socialinės apsaugos srityje daro tiesioginę įtaką nacionalinėms socialinėms apsaugos sistemoms. Be to, Europos Sąjungos plėtra sąlygoja didesnį valstybių narių skaičių, atsiranda daugiau problemų

taikant Europos Sąjungos teisę, ją vienodinant, harmonizuojant narių teisę. Be to, pačios valstybės narės turi keisti savo, iki tol egzistavusią teisinę sistemą, siekdamos sklandaus Europos Sąjungos teisės taikymo. Dabartinės valstybės narės dažnai susiduria su problemomis įgyvendinant Europos Sąjungos teisę, o tai negali nedaryti įtakos pačiai Europos Sąjungos teisinei sistemai, nes viena iš pamatinių Europos Sąjungos piliečių teisių – laisvas asmenų judėjimas, kuris tiesiogiai įtvirtintas pirminėje Bendrijos teisėje. Laisvas migruojančių asmenų (darbuotojų) judėjimo principas buvo įtvirtintas tam, kad darbuotojai galėtų iš tų valstybių, kuriose didelis nedarbas, judėti į tas, kuriose darbo lygis aukštas ir taip neprarasti valstybėse narėse įgytų socialinių garantijų. Be to, didėjantis socialinės apsaugos fondų deficitas kelia grėsmę ateities kartoms, nes kuo šių biudžetų bendras deficitas yra didesnis, tuo labiau auga valstybės skola ir atitinkamai didėja tikimybė ateityje sulaukti mažesnių socialinių išmokų arba didesnių mokesčių. Šis deficitas pavojingas dėl ilgalaikių demografinių pokyčių, kuomet mažėja darbingų piliečių (senėjanti visuomenė), bet auga išmokų gavėjų skaičius. Toks užsitęsęs ir nekontroliuojamas procesas gali atnešti nepataisomą žalą ateities kartoms. Šis darbas būtent ir yra skirtas klausimui apie Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaką nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms.

1. SOCIALINĖS APSAUGOS TEORINĖ ANALIZĖ

1.1. Socialinės apsaugos samprata

Darbas yra vienas iš pagrindinių kiekvieno individo ir visos visuomenės gerovės pagrindų. Tačiau dėl įvairių priežasčių žmonės ne visada gali tenkinti savo poreikius dirbdami, todėl valstybė, būdama visuomenės funkcionavimo garantu, privalo užtikrinti tinkamą gyvenimo lygį visiems gyventojams. Kiekvienas žmogus socialiniu požiūriu yra menkai teapsaugotas. Nė vienas nėra garantuotas, kad susidarius tam tikroms aplinkybėms, pavyks išvengti pavojaus tiek sveikatai, tiek grėsmės netekti darbo pajamų arba patirti ypatingų išlaidų. Šios aplinkybės – tai liga, senatvė, invalidumas, darbingumo netekimas, maitintojo praradimas ir kitos.

L. Dromantienė teigia, kad socialinė apsauga yra vienas svarbiausių gerovės valstybės kūrimo elementų, nes valstybės gerovė daug priklauso nuo to, kaip yra užtikrinama socialinė apsauga jos gyventojams [1].

Egzistuojančias gerovės valstybės koncepcijas galima skirstyti į kelias kategorijas. Pirma, gerovės valstybė yra tam tikra socialinės raidos stadija. Vykstant socialinei raidai susikuria tam tikras visuomenės tipas, kuris dėl gamybos plitimo pasižymi materialine gausa, laisve ir tolerancija, kurią lemia politinis vystymasis. Šis ypatingas visuomenės tipas išplečia valstybės galimybes, ypač tenkinant materialinius piliečių poreikius. Gerovės valstybė apibrėžiama kaip neišvengiamas ryšys su materialine gausa ir pilietinėmis laisvėmis, todėl ji galima tik išsivysčiusioje kapitalistinėje visuomenėje, nes pavyzdžiui, buvusiose (Sovietų Sąjungoje, Albanijoje ir kt.) ar esamose (Kuboje, Šiaurės Korėjoje, Baltarusijoje) valstybinio socializmo šalyse pilietinės teisės nebuvo ir nėra užtikrinamos. Gerovės valstybę galima apibrėžti ir kaip gyvenimo būdą. Pagal šią interpretaciją gerovės valstybės koncepcija aiškinama asmens elgesiu visuomenėje. Tokių valstybių gyventojai pasižymi savo individualiu gyvenimo būdu, tačiau fundamentalias gyvenimo sąlygas jiems užtikrina visuomenė. Dalis žmonių išskiria gerovės valstybių politinę esmę. Jie ją vertina kaip ,,socialinės ir ekonominės politikos rinkinį", kai piliečių gerovę sudaro senatvės ir bedarbių pašalpos bei valstybinė sveikatos apsauga [2].

Gerovės valstybė taip pat gali būti suvokiama kaip socialinė politika plačiąja prasme, kurią sudaro šie posistemiai:

1) darbo užimtumo ir socialinės rūpybos politika,

2) pensijų politika

[1] Dromantienė L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // Socialinis darbas. – Vilnius, 2004, Nr. 3. P. 15,

[2] Guogis A., Gruževskis B. Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? // Socialinių mokslų studijos. 2010, 3 (7). P 19-35.

3) šeimos politika [3].

A. Guogis gerovės valstybės koncepcijas skirsto į kelias kategorijas:

1) gerovės valstybė yra tam tikra socialinės raidos stadija, kurios metu susikuria tam tikras visuomenės tipas, kuris dėl gamybos plitimo pasižymi materialine gausa, laisve ir tolerancija, kurią lemia politinis vystymasis;

2) gerovės valstybę galima apibrėžti ir kaip gyvenimo būdą, tokių valstybių gyventojai pasižymi savo individualiu gyvenimo būdu, tačiau fundamentalias sąlygas jiems užtikrina visuomenė;

3) dalis žmonių išskiria gerovės valstybių politinę esmę;

4) dalis žmonių daugiausia dėmesio kreipia į valstybės valdymo stilių, biurokratinė sistema yra svarbiausias gerovės valstybės bruožas [4].

Socialinės apsaugos terminų žodyne terminas ,,Gerovės valstybė“ apibrėžtas kaip valstybė, kurioje rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas bei paslaugas, ir laiduojama žmonių gerovė [5].

Valstybė prisiima dalį atsakomybės už šių aplinkybių atsiradimą ir jų padarinius ir sukuria socialinės apsaugos sistemą, skiria valstybines pensijas, socialinį aprūpinimą ir socialines paslaugas.

Socialinis aprūpinimas Tarptautinių žodžių žodyne įvardintas kaip pajamų minimumo užtikrinimas šeimoms, kurių pajamos sumažėja arba jų visai netenkama dėl nedarbo, pensinio amžiaus, susirgus ar mirus pagrindiniam šeimos maitintojui [6].

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje 52 straipsnyje įtvirtinta, kad ,,valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“ 48 straipsnyje įtvirtina, kad ,,kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju“[7].

Šiuolaikinės socialinės apsaugos sąvoka pirmą kartą buvo panaudota JAV įstatymų leidyboje prezidento Franklino Ruzvelto administracijai 1935 m. priimant JAV Socialinės apsaugos įstatymą (Social security act). Pagrindinė socialinės apsaugos sąvokos esmė buvo apibūdinti kokios rizikos patenka į socialinę apsaugą ir kokios yra garantijos apsisaugoti nuo socialinių rizikų. Socialinės rizikos apibrėžimas yra socialinės apsaugos teisės objektas ir gali

[3] Smalksys. V. „Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005 Nr. 11. P. 86.
[4] Guogis. G. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 78.
[5] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-01-17
[6] Vaitkevičiūtė. V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. Leidykla „Žodynas“. 2007. P. 1020.
[7] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014

būti suformuluotas taip: ,,socialinė rizika – tai kai ateityje gali atsirasti įvykis, kurio atsiradimas nebūtinai priklauso nuo apdraustojo valios“. Socialinė rizika gali būti teigiama (pavyzdžiui, apdraustojo išgijimas, vaiko gimimas ar kt.) arba neigiama (mirtis, nelaimingas atsitikimas ar kt.). Šiuolaikiniuose teisės aktuose (ypač tarptautinėse konvencijose) yra atsiradę naujos socialinių rizikų garantijos, susijusios su asmens darbine veikla, pavyzdžiui, teisė į tinkamą atlyginimą, minimalaus atlyginimo nustatymas, teisė į tinkamo dydžio pensiją [8]. Socialinės apsaugos terminų žodyne sąvoka ,,socialinė rizika“ apibūdinama, kaip tikėtini įvykiai (dažniausiai tai pajamų praradimas dėl senatvės, nedarbo, ligos arba papildomos išlaidos vaikams auginti), nuo kurių padarinių yra numatytos socialinės apsaugos priemonės [9].

Socialinės apsaugos terminų žodyne sąvoka ,,socialinė apsauga“ apibūdinama kaip visapusiška socialinė apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti. Valstybinė socialinė apsauga – valstybės nustatytų, kontroliuojamų bei finansuojamų socialinio gyventojų aprūpinimo priemonių sistema [10] .

Literatūroje galima rasti nuomonę, kad socialinę apsaugą galima traktuoti siaurąja ir plačiąja prasme. Plačiąja prasme socialinė apsauga – tai valstybės veikla, nukreipta aprūpinti visavertės asmenybės formavimosi ir vystymosi procesą, nustatyti ir šalinti neigiamus veiksnius, veikiančius asmenybę, kurti savęs įtvirtinimo gyvenime sąlygas. Siaurąja prasme socialinė apsauga nagrinėjama kaip visuma įstatymų, leidžiamosios valdžios įtvirtintų ekonominių ir teisinių garantijų, užtikrinančių piliečių svarbiausių socialinių teisių laikymąsi ir socialiai priimtino gyvenimo lygio pasiekimą [11].

H. H. Konkolewsky teigia, kad socialinė apsauga radikaliai pasikeitė per pastaruosius metus: jos vaidmuo jau nebe apribotas vien tik pajamų perskirstymu bei pagrindinių poreikių tenkinimu, bet ir siekiu geriau teikti prevencijos priemones ir apsaugą asmenims nuo socialinių rizikų, kad palengvinti asmenų socialinę integraciją. Pagrindinis dinamiškos socialinės apsaugos tikslas yra sukurti nuoseklias ir prieinamas socialinės apsaugos sistemas, pagrįstas iniciatyva, naujoviškumu ir sukurti socialiai ir ekonomiškai produktyvią visuomenę [12].

R. Lazutka socialinę apsaugą apibrėžia kaip politikos priemones, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus. Žmogus gali susidurti su šiais pavojais:

---

[8] Guogis. A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas. 2008. Nr. 7 (2). P. 31.
[9] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-01-17
[10] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-01-17
[11] Мачулъская Е.Е. Право социального обеспечения. Москва, 2000, С 3.
[12] Konkolewsky. H. H. Dinamiško socialinio saugumo palaikymas. Pasaulinis socialinės apsaugos forumas, Maskva, Tarptautinė socialinės apsaugos asociacija, 2007 m. rugsėjo 10-15 d.

1) prarasti darbo pajamas dėl senatvės, negalios, ligos, nedarbo, mokymosi (persikvalifikavimo), reabilitacijos, šeimos nario slaugos;

2) prarasti išlaikymą dėl sutuoktinių skyrybų, dėl maitintojo mirties;

3) atsiradus specialių poreikių: vaikų išlaikymas, sveikatos priežiūra ir reabilitacija, mokymosi kaštai, didelės išlaidos būstui, neįgalaus žmogaus išlaikymo kaštai, artimo žmogaus slaugos kaštai, konsultacijų ir juridinės pagalbos išlaidos;

4) nepajėgumas užsitikrinti bent minimalų socialinį – kultūrinį egzistavimą.

Šie pavojai vadinami socialiniais pavojais, arba socialinėmis rizikomis. Pavojus socialiniu laikytinas dėl dviejų priežasčių:

1) visuomenė jį pripažįsta reikšmingu;

2) asmuo ar šeima savarankiškai be visuomenės pagalbos su tuo pavojumi negali susidoroti [13].

Platesnis socialinės apsaugos apibūdinimas pateikiamas Taurtautinės darbo organizacijos (toliau TDO) pranešime ,,Kelyje į XXI amžių. Socialinės apsaugos raida“ (,, Into the 21 st Century: The Development of Social Security“). Čia socialinė apsauga apibūdinama kaip apsauga, kurią visuomenė, naudodama įvairias priemones, teikia savo nariams, nuo ekonominių ir socialinių nelaimių, kurias gali sukelti žymus uždarbio sumažėjimas ar jo mokėjimo nutraukimas dėl ligos, motinystės atostogų, suluošinimo darbe, nedarbo, negalios, senatvės ir mirties. Ji apima taip pat medicininę priežiūrą ir paramą šeimoms su vaikais.

Naujesnius socialinės apsaugos apibrėžimus pateikia Sinfieldas ir Berghmanas. Jie laikosi tų pačių neteisinių pažiūrų. Sinfieldas socialinę apsaugą, panašiai kaip ir sveikatos, apibūdina situaciniu požiūriu, t.y. kaip visapusišką žmogaus apsaugą nuo lėšų praradimo. Savo ruožtu Berghmanas (Berghman) socialinę apsaugą suvokia kaip žmogaus apsaugą nuo žalos jam pačiam.

D. Pieters socialinę apsaugą apibrėžia kaip visumą priemonių, kurias pasitelkus sukuriamas žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų, solidarumas. Tai piniginės pašalpos, išmokamos visuotinai pripažintais socialinės rizikos atvejais:

1) dėl senyvo amžiaus, invalidumo arba nedarbo, kai žmogus netenka pajamų iš apmokamo darbo;

2) netekus darbo užmokestį gavusio maitintojo;

3) atsiradus ypatingų išlaidų šeimoms, auginančioms vaikus;

4) būtinos medicinos pagalbos atveju;

5) trūkstant lėšų pragyvenimui.

[13] Lazutka. R. Socialinė apsauga // J. Rimkutė. Žmogaus socialinė raida. – Vilnius: Homo Liber, 2001. P. 133-134

Reguliuojamų ir administruojamų priemonių visuma, taikoma konkrečiam socialinės rizikos atvejui, dažnai vadinama socialinės saugos šaka arba sistema [14].

A. Guogis, D. Bernotas ir J. Ūselis socialinę apsaugą apibrėžia: valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (piniginė ir daiktinė) arba socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims [15].

Socialinės apsaugos sąvoka yra susijusi su kitomis siauresnėmis sąvokomis, tokiomis kaip socialinės apsaugos politika, socialinės apsaugos sistema, socialinės apsaugos teisės aktai, tarptautinės socialinės apsaugos sutartys. Šios sąvokos yra įtvirtintos Socialinės apsaugos terminų žodyne, kuriame teigiama, kad socialinės apsaugos politika – tai valstybės taikomos priemonės, kuriomis siekiama laiduoti paramą sergantiems, sužalotiems, pagyvenusiems bei neįgaliems asmenims, pavyzdžiui leidžiant teisės aktus, kuriais darbuotojai bei darbdaviai įpareigojami apsidrausti nuo nedarbingumo, bei darbo pajamų praradimo ir kt. Socialinės apsaugos sistema aiškinama kaip priemonių sistema, leidžianti socialinės rizikos atvejais išsaugoti garantijas, ekonominį savarankiškumą bei paskirstyti lėšas. Socialinės apsaugos teisės aktai – visuma teisės aktų, kuriais yra tvarkoma socialinė apsauga. Tarptautinės socialinės apsaugos sutartys – tarptautinių organizacijų mąsto sutartys, pasirašomos norint nustatyti sąlygas ir reikalavimus, keliamus migruojantiems, taip pat jų teises į socialinę apsaugą [16].

Taigi, apžvelgus įvairių mokslininkų pateiktas socialinės apsaugos sampratas, galime pateikti tokia socialinės apsaugos sampratą: socialinė apsauga – tai visapusiška socialinė apsaugos sistema, kurios pagrindu yra teikiama parama (materialinė, daiktinė, paslaugų) asmenims, kurie dėl tam tikrų priežasčių (ligos, senatvės, nedarbo, ir kt.) patyrė socialinę riziką, bei padeda asmenims užtikrinti socialiai priimtino gyvenimo lygio išlaikymą.

1.2. Socialinės apsaugos sistemos tradicijos ir modeliai

Pagrindinis žmonių pragyvenimo šaltinis yra pajamos iš darbo, tačiau yra dalis žmonių, kurie dėl sveikatos, amžiaus, negali dalyvauti darbo rinkoje, todėl šiems asmenims reikalinga valstybės pagalba, kuri galėtų užtikrinti tų žmonių normalų gyvenimą. Socialinės apsaugos sistemos esmė – lėšas perskirstyti tarp darbingų ir nedarbingų bei mažas pajamas gaunančiųjų asmenų, apsaugoti asmenis nuo socialinių rizikų bei garantuoti pajamas minimaliems poreikiams patenkinti.

[14] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P.12-13.
[15] Guogis A., Bernotas D., Ūselis d. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 8.
[16] Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999. P. 77-78, 85.

Tarptautinių žodžių žodyne sistema pabrėžiama kaip planingas, taisyklingas išdėstymas, sutvarkymas, organizacija. Kita sistemos apibrėžimo reikšmė įvardyta kaip sutvarkytas teiginių, pažiūrų rinkinys, sudarantis vientisą teoriją. Dar viena sistemos apibrėžimo reikšmė įvardijama kaip reiškinių sąsaja, išskirianti juos iš aplinkos kaip atskirą vientisą darinį [17].

Socialinės apsaugos terminų žodyne sąvoka socialinė apsaugos sistema apibrėžiama kaip priemonių sistema, leidžianti socialinės rizikos atvejais išsaugoti garantijas, ekonominį savarankiškumą bei perskirstyti lėšas [18].

Socialinės apsaugos sistema – tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, teikianti gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų tiems šalies gyventojams, kurie dėl įstatyme numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo pajamų [19]. Pagrindinė priemonė socialinės apsaugos sistemos garantijoms užtikrinti yra lėšų perskirstymas visuomenėje: gyventojai moka mokesčius ir (arba) įmokas, kurios vėliau jiems grįžta pinigine socialine parama, socialinėmis paslaugomis ir viešosiomis paslaugomis.

Kontinentinės Europos socialinės apsaugos sistemose įtvirtinti universalumo (t.y. sistema turi būti prieinama visiems gyventojams ir apima visas socialinio draudimo rizikas), vieningumo (t.y. sistema turi būti vieninga ir vienoda visiems) ir solidarumo pricipai. Liberaliose socialinės apsaugos sistemose universalumo principas siejamas su rinkos principais, siekiant užtikrinti kuo platesnį asmenų dalyvavimą darbo rinkoje.

Socialinės apsaugos modeliai yra sukurti siekiant pašalinti skurdą, tai yra kelti žmonių gyvenimo kokybę šalyje, kurioje šie modeliai yra taikomi. Dėl šio siekio socialinės apsaugos modeliai dar kartais yra vadinami gerovės modeliais.

Socialinė apsauga, atsižvelgiant į socialinio draudimo elementus, klasifikuojama į Vokietijos kanclerio Otto von Bismarck (Bismarko) ir Wiliam Beveridge (Beveridžo) sistemas.

Pagal Bismarko (korporatyvinę – konservatyvią) sistemą, jam būdinga socialinių išmokų sistema, priklausanti nuo dirbančiojo buvusio (ar esamo) dalyvavimo darbo rinkoje rezultatų. Jeigu dirbančiojo atlyginimas ir darbo stažas (o tuo pačiu ir įmokos) buvo didesni, tai šis asmuo įgyja teisę į didesnę socialinę išmoką socialinės rizikos pasireiškimo atveju. Vertinant Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemos organizavimo principus pagal Bismarko korporatyvinę – konservatyvią sistemą matyti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pagrindė šios sistemos egzistavimą Lietuvos Respublikos socialinėje apsaugos sistemoje. 2002 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime ,,Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos

[17] Bendorienė. A., Bogušinė . V., Dagytė. E., Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma Littera, 2004. P. 683.
[18] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-01-17
[19] Guogis. A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas. 2008. Nr. 7 (2). P. 29.

valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" nurodė, kad nagrinėjamos bylos kontekste pažymėtina, kad tuo atveju, kai lėšų, reikalingų senatvės pensijoms mokėti, surinkimas ir pačių pensijų mokėjimas yra grindžiamas socialiniu draudimu (socialinio draudimo įmokomis), žmogus pats tam tikru mąstu dalyvauja sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas. Įstatymu nustatant senatvės pensijų dydžius atsižvelgtina į tai, kokio dydžio įmokos buvo mokamos sudarant materialines šių pensijų mokėjimo prielaidas. Asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t.y. teisę į nuosavybę. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnį ši teisė turi būti saugoma ir ginama [20].

Pagal Bismarko sistemą socialinis draudimas skirtas tik dirbantiems ir būtent samdomiems darbuotojams. Ši sistema užtikrina išmokas, kurių dydis ir mokėjimo trukmė dažniausiai priklauso nuo asmens darbo (draudimo) stažo ir nuo pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo.

Galima išskirti tokius Bismarko socialinės apsaugos sistemos tipo pagrindinius bruožus:

1) socialinio draudimo privalomumas;
2) socialinio draudimo įmokos diferencijuojamos pagal skirtingas socialines grupes (asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, savarankiškai dirbantys asmenys ir kt.);
3) socialinės apsaugos sistemos finansinių krizių atveju galima finansinė valstybės intervencija subsidijų forma;
4) valstybė turi didžiausią įtaką socialinės apsaugos sistemoje ir yra socialinės integracijos garantas;
5) užtikrinamos minimalios pajamos senatvėje visiems gyventojams;
6) socialinio draudimo išmokos priklauso nuo asmens mokamų įmokų ir priklausymo tam tikrai socialinei grupei;
7) socialinio draudimo įmokas moka tiek darbdaviai, tiek ir darbuotojai;

[20] 2002 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/n021125.htm Prisijungimo data 2011-02-01.

8) atskiras socialinio draudimo šakas administruoja skirtingos administracinės struktūros [21].

Lietuvos socialinės apsaugos sistemos pagrindiniai bruožai yra tai, kad socialinio draudimo fondas atskirtas nuo valstybės biudžeto, didžioji pensijų sistemos dalis veikia remiantis einamųjų išmokų sistema.

Lietuvoje veikia Bismarkinio tipo socialinio draudimo sistema, kuri dėl nepakankamo šalies ekonominio išsivystymo lygio užtikrina nedideles išmokas [22].

1990 – 2003 metais Lietuvoje socialinio draudimo sistema dėl nepakankamo šalies ekonominio išsivystymo sugebėjo užtikrinti tik nedideles išmokas. Kitas korporatyvinio gerovės valstybės tipo bruožas – ribotos socialinės paramos programos, kurių paskirtis buvo kovoti su skurdu (1997 -2003 metais valstybinės socialinės apsaugos lėšos buvo paskirstytos taip: socialiniam draudimui skirta daugiau kaip 80 %, socialinei paramai – tik apie 13 %, specialioms, papildomoms valstybinėms pensijoms – apie 2%). Korporatyvis modelis, ko gero, buvo pasirinktas tam, kad paskatintų gyventojus dalyvauti darbo rinkoje, o ne tam, kad būtų laikomasi pagrindinių korporatyvizmo principų ar kad šio modelio būtų pageidavę tokie darbo rinkos partneriai, kaip profsąjungos ir darbdavių organizacijos [23].

Beveridžo (arba liberalios) socialinės apsaugos sistemos kūrėju laikomas lordas V. Beveridge'as, kuris 1942 m. pranešime suformulavo universaliųjų gerovės valstybės paslaugų gaires. V. Beveridge'o pranešimo tikslas buvo sukurti universalią socialinės apsaugos sistemą ir panaikinti tuometinės sistemos trūkumus: mažą socialinę aprėptį (įtraukti savarankiškai dirbančius asmenis, valstybės tarnautojus ir kt.), sudėtingą valdymą ir pagerinti išmokų sistemą. Šiose gairėse buvo pristatyta Jungtinės Karalystės socialinės apsaugos sistemos modelis, kurio pagrindas yra universalios sveikatos, nemokamo švietimo, visiško užimtumo, būsto, socialinės apsaugos paslaugos. Pranešime buvo numatyta, kad atskiros socialinio draudimo institucijos turi būti sujungtos į vieningą, išmokų dydis turi būti taikomas vienodas visoms socialinėms rizikoms, socialinio draudimo įmokos vieningos, turi būti sukurta nacionalinė sveikatos sistema ir priimta visiško užimtumo strategija [24].

Beveridžo sistemos socialinio draudimo schemų tikslas – apimti visus gyventojus. Pašalpos yra tam tikro nustatyto dydžio ir finansuojamos per mokesčių sistemą.

Beveridžo socialinės apsaugos tradicijos pagrindiniai bruožai:

1) sistema apima visus gyventojus, nepriklausomai nuo mokamų įmokų;

[21] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 3.
[22] Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius, 2005. P. 12.
[23] Liudvinovičienė. A., Guogis. A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004 . Nr. 8. P. 76.
[24] Guogis. A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas. 2008, Nr. 7 (2). P. 26-35

2) socialinio draudimo išmokos nesiejamos su asmens mokamomis įmokomis ir yra vienodo dydžio;
3) sistema yra finansuojama mokesčių pagrindu (tačiau tai netaikoma išmokų šeimai ir sveikatos draudimo sritims);
4) socialinio draudimo įstaigos yra viešojo sektoriaus dalis;
5) valstybės dalyvavimas socialinės apsaugos sistemoje neturi užgožti asmens iniciatyvos teisių, jiems patiems sudarant sąlygas rūpintis socialiniu draudimu;
6) viešojo sektoriaus įstaigos glaudžiai bendradarbiauja su konkrečias asmenimis, mokančiais įmokas ar besikreipiančiais išmokų [25].

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemoje yra ir Beveridžo (arba liberalios) socialinės apsaugos sistemai būdingų bruožų - valstybės socialinės apsaugos sistema stengiasi rūpintis tik neturtingiausiais gyventojais. Socialinėje politikoje taikoma minimali ir tikslinė valstybinė socialinė apsauga, nes egzistuoja mažos pašalpos ir pensijos. Valstybėje nebranginamas vidurinis gyventojų sluoksnis, nesiekiama jo, kaip gerovės valstybės atramos, išsaugoti. Šalyje sukurti savanoriški privatūs pensijų fondai dar labiau stiprina turtinę nelygybę ir socialinę diferenciaciją [26].

Šiaurės Europos Šalyse susikūrė stiprus socialinės pilietybės teise paremtas socialinės apsaugos modelis, nukreiptas į universalias, nuo darbo rinkos mažai priklausančias išmokas. „Švediškasis modelis“, kurio daugelį savybių turėjo ir Norvegija, Danija, Islandija bei Suomija, ilgą laiką po karo buvo tapęs stiprios valstybinės socialinės apsaugos simboliu, dėl išplėtotų socialinių programų jį retai drįsdavo kritikuoti sovietiniai ideologai, į jį pavydžiai ir atlaidžiai žvelgdavo kitų Vakarų šalių atstovai [27]. 1994 metų reformos sumažino Švedijos gerovės valstybės universalumą:

1) buvo nuosaikiai mažinamos įvairios socialinės įmokos, kad būtų išvengta ligos simuliavimo, įvedamos laukimo dienos;
2) mažinamos valstybinės pensijos;
3) į pensijų finansavimą įtraukiamos ir darbuotojų įmokos;
4) sukurti privačiai finansuojamų pensijų fondai.

Dabartinei Švedijos gerovės valstybei yra būdingas nuosaikus dabartinių socialinių pašalpų mažinimas, griežtas socialinės apsaugos ryšys su realiai gaunamomis pajamomis, papildomos privačios socialinės apsaugos sistemos. Švedijai būdingi šie fiskalinės politikos bruožai: nuosaikus biudžeto konsolidavimas ir mokesčių sistemos reformos (dėl didesnio

[25] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 13.
[26] Liudvinovičienė. A., Guogis. A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004 . Nr. 8. P. 77.
[27] Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17. P. 32.

konkurencingumo mažinami įmonių mokesčiai, mažinamas pajamų mokestis ir kartu didinami netiesioginiai mokesčiai) [28].

Socialinės politikos modeliavimo pradininku reikia laikyti anglų sociologą Richardą Titmussą, kurio darbai praėjusio amžiaus aštunto dešimtmečio pradžioje padėjo pagrindus išskiriant liberalų, konservatyvų ir socialdemokratinį modelius, tačiau paskutiniais dešimtmečiais populiariasia yra danų sociologo Gosto Espingo – Anderseno pasiūlyta klasifikacinė sistema. 1990 m. paskelbtoje knygoje ,,Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“ autorius išskyrė tokius tris gerovės valstybių modelius: liberalųjį, korporatyvinį konservatyvųjį, socialistinį socialdemokratinį [29].

Liberaliajame modelyje socialinės rizikos asmenys ,,atsiranda“ dėl nevykusio rinkų veikimo (,,rinkų nesėkmės“), o gerovės programos pateisinamos tik tuo atveju, jeigu jos nukreiptos prieš akivaizdų ,,pralaimėjimą rinkoje“. Valstybė apriboja gerovės priemones tik iki ,,blogų rizikų“ pašalinimo socialinės paramos būdu. Liberalųjį modelį remia rinkos optimistai, galvojantys, kad sėkminga ekonominė plėtra pagerins rinkų veikimą ir sumažins ,,rinkų nesėkmes“, o kartu sumažės ir tikimybė kištis į rinkų veikimą [30]. Liberaliojo modelio valstybėse valstybės institucijos minimaliai kišasi į socialinę sferą. Valstybė globoja tik tuos socialinius gyventojų sluoksnius, kurie patys negali savimi pasirūpinti. Tokia socialinė pagalba yra minimali, skirstoma konkretiems adresatams ir griežtai kontroliuojama. Ši socialinės globos sistema būdinga anglosaksų valstybėms: ji istoriškai kilusi iš Didžiosios Britanijos ir ją taiko daugelis buvusių britų kolonijų ir dominijų [31]. Jei valstybės socialinės apsaugos modelis yra liberalusis, tai šio tipo gerovės valstybė pirmenybę teikia rinkai. Čia valstybė garantuoja tik minimalią paramą savo piliečiams ir stengiasi, kad pats individas, pasikliaudamas rinka, užsitikrintų gerovę. Tokioje gerovės valstybėje individas skatinamas dalyvauti rinkoje ir taip pasirūpinti pragyvenimo šaltiniu. Liberalioje socialinėje politikoje rinka, bet ne valstybė garantuoja didžiausią dalį gerovės, o valstybė stengiasi sušvelninti tik skurdo, nelygybės, nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis [32].

Konservatyvusis modelis išskiria šeimą kaip svarbiausią gerovės teikimo elementą. Socialinės rizikos turi įtaką šeimai, o valstybės ir rinkos gerovės užtikrinimo priemonės skirtos pašalinti ,,šeimos nesėkmes”. Konservatyvus gerovės modelis apibrėžiamas pagal lytį ir profesiją

[28] Liudvinovičienė. A., Guogis. A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004 . Nr. 8. P. 79.
[29] Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17. P. 33-34.
[30] Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17. P. 34.
[31] Smalskys. V. ,,Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005. Nr. 11. P. 87.
[32] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998. P. 129

ir yra labai glaudžiai susijęs su darbo vietos apsauga [33]. Konservatyviajame modelyje laikomasi nuostatos, kad socialinė politika yra esminis ekonominės ir politinės tvarkos elementas, padedantis kelti darbo našumą, skatinti darbuotojus kelti kvalifikaciją, siekti socialinio stabilumo ir pusiausvyros tarp darbo ir kapitalo. Šis ,,gerovės valstybės" modelis įgyvendinamas padedant savivaldos bei nevyriausybinėms organizacijoms, socialinės rūpybos srityje suteikiant svarbų vaidmenį Bažnyčiai. Valstybė taip pat skatina privačius verslininkus prisidėti prie įvairių socialinių projektų įgyvendinimo. Tai kontinentinis vokiškas socialinės globos modelis, už kurį dažnai pasisako krikščionių demokratų partijos [34]. Šio modelio svarbiausia charakteristika yra įsipareigojimas socialiai apsaugoti šeimą remiantis tradicijomis. Socialinės paslaugos teikiamos tik tuomet, kai šeima jau nebepajėgia susitvarkyti su iškilusiomis gerovės problemomis. Toks tipas stengiasi išlaikyti klasinę priklausomybę ir statusą per socialinio draudimo schemų įvairovę, t.y. skirtingų klasių ir nevienodą statusą turinčios šeimos turi teisę į skirtingas socialines išmokas ir paslaugas. Konservatyvus tipas – tai vidurkis, tarp dviejų kraštutinių, liberalaus ir socialdemokratinio, tipų [35].

Korporatyviniam konservatyviajam socialinės gerovės modeliui būdingi tokie bruožai:

1) decentralizuotai teikiama socialinė apsauga;
2) privatizuota pensijų sistema;
3) valstybė perskirsto nacionalinį produktą ir disponuoja plačia socialinių paslaugų sistema, padedančia mažinti socialines problemas;
4) rinkos svertai veikia sveikatos apsaugą.

Pagal korporatyvinį konservatyvųjį socialinės gerovės valstybės modelį socialinė apsauga grindžiama samdomųjų darbuotojų socialiniu draudimu ir nuopelnų principu. Darbo rinkoje dalyvaujantis asmuo iš gaunamo darbo užmokesčioi moka įmokas į socialinio draudimo fondą ir taip ,,nusipelno" apsaugos socialinės rizikos atveju [36].

Socialdemokratinis modelis apibrėžiamas pagal socialinių rizikų visumą. Socialdemokratiniame modelyje svarbiausios yra žmogaus socialinės raidos teisės. Šis modelis nukreiptas į ekonominio dalyvavimo išplėtimą. Gerovė pasižymi vystymosi prigimtimi, todėl ji yra universali ir egalitarinė, o valstybė vaidina pagrindinį vaidmenį užtikrinant gerovę [37]. Socialdemokratinio modelio valstybės išsikelia labai ambicingus tikslus socialinės politikos srityje, siekiant išlyginti gyventojų galimybes gerovei pasiekti, taikant platų pajamų

[33] Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17. P. 34.
[34] Smalskys. V. ,,Gerovės valstybės" ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005. Nr. 11. P. 87.
[35] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998. P. 129-130.
[36] Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos sąjungos socialinė politika. Vilnius, 2011. P. 108.
[37] Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17. P. 34.

perskirstymą. Šis modelis daugiausia taikomas Skandinavijos valstybėse, o geriausiu jo įgyvendinimo pavyzdžių laikytina Švedija [38]. Socialdemokratinio socialinės apsaugos modelio valstybėse pirmenybė teikiama valstybei. Būtent valstybė čia prisiima didžiausią atsakomybę užtikrinti kiekvienam valstybės piliečiui materialinę gerovę, palaiko visiško užimtumo politiką, suteikdama kiekvienam piliečiui darbo vietą ir užmokestį, tenkinantį individo poreikius. Socialinėje - demokratinėje gerovės valstybėje visos pašalpos mokamos valstybės, ir kiekvienas turi vienodas teises gauti gerovės valstybės teikiamas paslaugas, neatsižvelgiant į jo lytį, rasę, šeimyninę padėtį. Tokia valstybė stengiasi pašalinti skurdo, nedarbo, nelygybės problemas ir neleisti joms atsirasti. Tai ji pasiekia efektyvia mokesčių politika, didelėmis išmokomis, nedarbo, motinystės ir kitais atvejais, integruodama visas šalies politines ir visuomenines jėgas. Socialinė demokratinė gerovės valstybė yra universali ir skatina lygybę [39]. Nustatyti gerovės standartai paprastai užtikrina vadinamąjį socialiai priimtiną pragyvenimo lygį. Socialinės garantijos piliečiams teikiamos įvairiomis formomis:

1) piniginėmis socialinėmis išmokomis,
2) socialinėmis paslaugomis,
3) viešosiomis paslaugomis [40].

Europos Sąjungos šalyse skiriasi svarbiausių socialinės apsaugos principų tradicijos. Dėl didelių Europos šalių modelių skirtumų problemiška sukurti vientisą Europos socialinį modelį. Todėl Europos socialinį modelį galima apibrėžti kaip Europos Sąjungos ir valstybių narių teisinių aktų rinkinį ir kaip priemones, įgyvendintas skatinant nuoseklią ir visapusišką socialinę politiką Europos Sąjungoje. Be to, Europos Sąjungos politikų, ekonomistų, sociologų nuomone, Europos socialinis modelis išreiškia bendrąsias socialines vertybes ir principus skirtingais socialiniais klausimais ir išryškina jų svarbą aiškinant ir propaguojant Europos Bendrijos tikslus. Kaip pabrėžta valstybių vadovų susitikime Nicoje 2000 m. gruodžio mėnesį, Europos socialinis modelis, pasižymintis aukštą socialinės apsaugos lygį teikiančiomis sistemomis, išskirtiniu dėmesiu socialinio dialogo svarbai ir bendrosioms paslaugoms, gyvybiškai būtinoms socialinei sanglaudai, nepaisant valstybių narių socialinės apsaugos sistemų skirtumo, vadovaujasi bendromis vertybinėmis nuostatomis [41].

Pagrindiniai Europos socialinio modelio elementai yra šie:

1) darbininkų darbo teisė, užimtumas;
2) lygios galimybės;

[38] Smalskys. V. ,,Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005. Nr. 11. P. 87.
[39] Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius, 1998. P. 129.
[40] Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos sąjungos socialinė politika. Vilnius, 2011. P. 109.
[41] Dromantienė L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // Socialinis darbas. – Vilnius, 2004, Nr. 3. P. 18.

3) nediskriminavimo politika, darbuotojų dalyvavimas, informavimas ir konsultavimas, socialinių partnerių pripažinimas ir įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą, socialinis dialogas ir kolektyvinės derybos, pilietinės visuomenės dalyvavimas, viešosios ir bendrosios paslaugos, teisingas uždarbis, socialinė apsauga, socialinė integracija, pagrindinis darbas ir socialinės teisės (darbuotojų ir apskritai piliečių), regioninė sanglauda, tarptautinės socialinės politikos ir instrumentai.

Europos socialiniam modeliui būdingi bruožai:

1) visapusiškas požiūris į socialinius klausimus, praplėstos minimalios teisės atsižvelgiant į darbo sąlygas, tvari ir visapusiška socialinės apsaugos sistema;
2) tvirtas ir gerai funkcionuojantis socialinis dialogas;
3) demokratiškumas ir aktyvus dalyvavimas darbe;
4) pilietinės visuomenės dalyvavimas;
5) integruota visuomenė;
6) teisingas uždarbis ir gyvenimo standartai;
7) pirmenybė užimtumo politikai;
8) bendrosios paskirties paslaugų teikimas;
9) lygios galimybės ir kova su diskriminacija [42].

Tačiau Europos socialinis modelis negali būti įgyvendintas dėl Europos Sąjungos teisės nuostatų bei dėl Vidurio ir Rytų Europos valstybių integracijos į Europos Sąjungą. Dabartinėje Europos Sąjungoje yra įvairių pensijų sistemos modelių, daug institucinių bei struktūrinių valstybių socialinės apsaugos sistemų skirtumų (kai kuriose Rytų Europos pensijų sistemos modelio valstybėse socialinės apsaugos išlaidos daugiau kaip du kartus mažesnės nei Europos Sąjungos valstybių senbuvių vidurkis), Europos Sąjungos narėmis tapo ekonomiškai silpnesnės valstybės. Esant tokioms sąlygoms, Europos Sąjungos valstybių socialinės apsaugos politika turi būti derinama su bendra Europos Sąjungos socialine politika, nekuriant atskiro Europos Sąjungos socialinio modelio [43].

Taigi, apibendrinant galime teigti, kad bendro gerovės valstybės modelio Europos Sąjungoje nėra, nes atskirose valstybėse narėse veikia skirtingi socialinės gėrovės modeliai.

Europos valstybių socialinės apsaugos sistemų įvairovė yra didelė ir Europos valstybių teisėje galima išskirti šiuos individualius tipus:

1) neįgalumas dėl ilgesnį laiką trunkančios ligos nulemto nedarbingumo;
2) neįgalumas dėl dalinio arba visiško darbingumo praradimo;

[42] Dromantienė. L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // Socialinis darbas. 2004 m. Nr. 3 (1). P. 19-21.
[43] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 26.

3) neįgalumas dėl dalinio arba visiško profesinio darbingumo praradimo.

Apžvelgus socialinės apsaugos sistemos tradicijas ir modelius, galime pateikti tokią socialinės apsaugos sistemos sąvoką: socialinės apsaugos sistema - tai valstybinių ir privačių organizacijų, kurių veikla reglamentuota įstatymų, atliekamų funkcijų, kurioms atlikti naudojamos tam tikros priemonės, visuma, kurios teikia pagalba perskirstant socialinių įmokų lėšas ar suteikiant paslaugas asmenims, kurie dėl sveikatos, amžiaus ar kitų priežasčių negali dalyvauti darbo rinkoje. Todėl socialinės apsaugos modeliai ir yra sukurti tam, kad pašalintų skurdą valstybėje, keltų žmonių gyvenimo kokybę. Be to, kiekviena valstybė narė turi savo socialinės apsaugos sistemos modelį, kuri taiko, o bendro gerovės valstybės modelio Europos Sąjungoje nėra dėl skirtingo šalių išsivystimo lygio.

2. SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖS PLĖTRA

2.1. Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra

Socialinė apsauga yra Europos socialinio modelio esminis ir išskirtinis bruožas. Socialinės apsaugos sistema svarbi makroekonominei plėtrai bei individų ir namų ūkių padėčiai gerinti. Ištekliai, skirti socialinei apsaugai, veikia namų ūkių finansinę būklę, perskirsto pajamas, ir taip padeda skatinti socialinę harmoniją, sąryšį. Taip veikdama socialinė apsauga taip pat padeda plėsti Europos Sąjungos ekonominę veiklą ir keičia žmonių nuostatas ir elgesį darbo rinkos atžvilgiu, t.y. jų galimybes įsidarbinti ir kurti šeimą, jų norą prisiimti riziką ir įgauti lankstesnį požiūrį. Labai svarbu, kad socialinės sistemos būtų labai kruopščiai kuriamos ir kad būtų atsižvelgiama į ekonomines bei socialines realijas, kuriomis jos veikia. Socialinės apsaugos plėtros principai yra šie: galimybė visiems naudotis socialinės apsaugos sistema, diskriminacijos neleistinumas, integracija į visuomenę, užimtumą, tinkamo lygio pajamų atkūrimas, pragyvenimo lygio reguliavimas atsižvelgiant į demografijos ir darbo rinkos pokyčius, labai efektyvios ir naudingos administravimo sistemos, nuolatinės ataskaitos apie pažangą šalyse narėse ir konsultacijos dėl politikos plėtros [44].

Siekiant atskleisti Europos Sąjungos asmenų socialinių teisių plėtra, būtina peržvelgti teisės aktus, kuriuose šios teisės atsispindi.

Teisė į socialinį draudimą minima jau 1919 m. birželio 28 d. Versalio sutartyje, taip pat įtraukta į Tarptautinės darbo organizacijos statutą ir 1944 m. gegužės 10 d. Filadelfijos deklaraciją [45].

1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos [46] 22 straipsnyje yra įtvirtinta, kad kiekvienas žmogus, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinį aprūpinimą, kuris skirtas būtinoms jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti nacionalinėmis pastangomis ir per tarptautinį bendradarbiavimą ir pagal kiekvienos šalies vidinę struktūrą bei išteklius. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 25 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę į tokį gyvenimo lygį, kuris užtikrintų jo ir jo šeimos sveikatą ir gerovę, ypač teisę į maistą, darbužius, būstą, medicininę priežiūrą ir būtiną socialinį aptarnavimą: jis turi teisę į aprūpinimą nedarbo, ligos, invalidumo, našlystės, senatvės arba kitokio pragyvenimo šaltinio netekimo atveju dėl

[44] Nikitinas. V. Europos Sąjungos teisės įtaka teisiniam pensijų reguliavimui // Jurisprudencija, 2003., T. 39(31) P. 79-88.
[45] Papirtis. L. V., Bitinas. A. Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės apsaugos sistemą // Socialinių mokslų studijos. 2010., 3 (7) P. 40.
[46] 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracija // http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=8849 Prisijungimo data 2010-02-10

nepriklausančių juo jo aplinkybių. Motinystė ir kūdikystė turi būti itin globojamos ir remiamos. Visi vaikai, tiek gimę santuokoje, tiek nesantuokiniai, naudojasi vienoda socialine apsauga.

1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto [47] 9 straipsnyje numatyta, kad valstybės, šio pakto šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į socialinę apsaugą, įskaitant socialinį draudimą.

Europoje svarbiausias tarptautinis dokumentas socialinių teisių srityje yra Europos socialinė chartija, kurią Europos Taryba priėmė dar 1961 m. ir kuri papildė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, įtvirtinančią pilietines ir politines teises, kurios paskirtis garantuoti pagrindines socialines ir ekonomines teises. 1996 m. Europos tarybos narės priėmė pataisytą Europos socialinę chartiją, dar labiau išplėtusią tarptautiniu lygiu pripažįstamų ir saugomų asmens socialinių teisių katalogą. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublika socialinių teisių srityje galėjo pasirinkti mažesnės apimties įsipareigojimus, numatytus 1961 m. Europos socialinėje chartijoje arba didesnės apimties įsipareigojimus, numatytus 1996 m. Europos socialinėje chartijoje (pataisytoje). Lietuvos Respublikos Seimas 2001 m. gegužės 15 d. ratifikavo būtent pataisytą, t.y. platesnės apimties, 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinę chartiją [48]. Šios chartijos 12 straipsnyje ir 13 straipsnyje yra įtvirtintos teisės į socialinę apsaugą, socialinę paramą ir medicininę pagalbą, t.y. siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę apsaugą, šalys įsipareigoja:

1) sukurti arba toliau išlaikyti socialinės apsaugos sistemą;

2) išlaikyti tinkamo lygio socialinės apsaugos sistemą - bent tokio, kuris yra būtinas Europos socialinės apsaugos kodeksui ratifikuoti;

3) stengtis, kad socialinės apsaugos sistema nuolat tobulėtų, pasiektų aukštesnį lygį;

4) imtis priemonių sudarant atitinkamus dvišalius ar daugiašalius susitarimus ar kitais būdais ir laikantis tokiuose susitarimuose nustatytų sąlygų, kad būtų užtikrintas:

- vienodas kitų šalių piliečių ir jų pačių piliečių naudojimasis teisėmis į socialinę apsaugą, įskaitant pagal socialinės apsaugos įstatymus teikiamų lengvatų išlaikymą nepriklausomai nuo asmenų, kurie naudojasi teise į socialinę apsaugą, kilnojimosi šalių teritorijose;

[47] 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2= Prisijungimo data 2011-02-10.

[48] 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinė chartija (pataisyta) // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42260 Prisijungimo data 2011-02-15.

- teisių į socialinę apsaugą suteikimas, išlaikymas ir atnaujinimas tokiomis priemonėmis kaip draudimo laikotarpio ar darbo stažo, įgyto pagal kiekvienos šalies įstatymus, susumavimas.

Siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, šalys įsipareigoja:

1) užtikrinti, kad kiekvienas asmuo, kuris neturi pakankamai lėšų pragyvenimui ir kuris negali gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, ypač iš socialinės apsaugos sistemos, gautų reikiamą paramą, o susirgęs - priežiūrą, būtiną pagal jo sveikatos būklę;

2) užtikrinti, kad asmenims, kurie gauna tokią pagalbą, dėl šios priežasties nebūtų ribojamos politinės ir socialinės teisės;

3) imtis priemonių, kad kiekvienas žmogus galėtų gauti iš atitinkamų valstybinių ar privačių tarnybų tokią konsultaciją ir asmeninę pagalbą, kokios gali prireikti, kad būtų galima išvengti jo paties ar šeimos nepritekliaus, pašalinti jį ar palengvinti;

4) taikyti teisėtai esantiems jų teritorijose kitų šalių piliečiams šio straipsnio 1, 2 ir 3 punktuose nurodytas nuostatas tokiomis pat kaip ir savo piliečiams sąlygomis pagal įsipareigojimus, kurie yra apibrėžti 1953 metų gruodžio 11 dieną Paryžiuje pasirašytoje Europos socialinės paramos ir medicinos pagalbos konvencijoje.

2005 m. lapkričio 15 d. Lietuva pasirašė 1964 m. Europos socialinės apsaugos kodeksą. Europos socialinės apsaugos kodekso pasirašymas sąlygoja Lietuvos nuostatą priimti kuo palankesnius sprendimus savo piliečių atžvilgiu socialinės apsaugos sistemos tobulinimo procese. 1964 m. Europos socialinės apsaugos kodeksas, jo protokolas ir 1990 m. Europos socialinės apsaugos kodeksas (pataisytas) yra pagrindiniai socialinės apsaugos standartus nustatantys dokumentai Europos Taryboje. 1996 m. Europos socialinės chartijoje (pataisytoje) šio kodekso ratifikavimas įvardijamas kaip šalies tinkamos socialinės apsaugos rodiklis. Be to, Kodeksas yra svarbus ne tik Europos Tarybos, bet ir Europos Sąjungos mąstu, nes Europos Sąjunga neturi analogiško dokumento, privalomai nustatančio minimalius socialinės apsaugos standartus. Dauguma Europos Sąjungos valstybių, būdamos Europos Tarybos narėmis, yra pasirašiusios ir ratifikavusios Europos socialinės apsaugos Kodeksą.

Po Antrojo pasaulinio karo, Vakarų Europos valstybių bendradarbiavimą lėmė ekonominio pobūdžio priežastys. Sudėtinga to meto situacija Europos anglies ir plieno pramonėje paskatino valstybes ieškoti bendrų sprendimų būdų. Šešios Europos valstybės – Belgija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Italija, Prancūzija ir Vokietijos Federacinė Respublika –

1951 m. balandžio 18 d. sudarė Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartį [49] ir sukūrė bendrą anglių ir plieno rinką. Steigiant šią bendriją buvo prognozuojama, kad to meto ekonominis sąstingis ir šios bendrijos sukūrimas gali lemti daugelį įmonių restruktūrizavimą ar bankrotą, ir tokiu atveju daug žmonių bendrijoje liktų be darbo. Esant šiai situacijai Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties 56 straipsnyje buvo numatyta bendrijos institucijos teisė teikti įmonėms negrąžintiną finansinę pagalbą darbininkų pašalpoms laikinų sunkumų metu ar persikėlimui išmokėti, taip pat keičiančių profesiją darbininkų perkvalifikavimui finansuoti.

Nors Europos anglių ir plieno bendrijos veiklos laikotarpis buvo ribotas tik viena ūkio šaka, jos įsteigimas ir veikla padėjo pagrindus įsisteigti Europos ekonominės energijos bendrijai (EURATOM), kurią įsteigė tos pačios šešios valstybės - 1957 m. kovo 25 d. buvo sudaryta Europos atominės energijos bendrijos (EURATOM) steigimo sutartis [50]. EURATOM veiklos tikslai yra specifiniai, susiję su atominės energijos pramonės tikslais. Tačiau iš jos uždavinių minimas vienodų gyventojų ir darbuotojų apsaugos standartų nustatymas, jų taikymo priežiūra, taip pat kvalifikuotų darbuotojų judėjimo bendrijos viduje laisvės užtikrinimas. Sutarties II dalies III skyriaus ,,Sveikatos apsauga“ 30 – 33 straipsniuose numatoma, kad Bendrijoje yra nustatomi pagrindiniai darbuotojų ir gyventojų apsaugos nuo jonizuojančios spinduliuotės keliamos grėsmės standartai, kuriuos kiekviena valstybė narė įtvirtina įstatymais, kitais teisės aktais ar administracinėmis priemonėmis [51].

Tuo pačiu metu buvo įsteigta Europos ekonominė bendrija (EEB) [52]. Pagrindiniai tuometinės Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) 1957 m. kovo 25 d. steigimo (Romos) sutartyje nurodyti tikslai socialinės apsaugos srityje buvo trys:

1) padidinti užimtumo lygį Bendrijoje, skatinant laisvą darbuotojų judėjimą,
2) pagerinti darbuotojų darbo ir gyvenimo sąlygas,
3) sukurti profesinio mokymo politiką.

Siekdama tai užtikrinti, EEB reikalingas teisines priemones koordinuojant valstybių narių teisės sistemas ir kuria bendrąją vidaus rinką [53]. Romos sutartyje numatyti susitarimai dėl migruojančių dirbančiųjų socialinės apsaugos (117 - 122 str.), Europos socialinio fondo (123 - 127 str.) ir profesinio rengimo (128 str.). Kiti dešimt straipsnių susiję su sveikata ir saugumu darbe (30 - 39 str.), du straipsniai susiję su atlyginimais ir kapitalo judėjimu (68 - 69 str.), trys –

[49] 1951 m. balandžio 18 d. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding Prisijungimo data 2011-02-01
[50] 1957 m. kovo 25 d. Europos atominės energijos bendrijos (EURATOM) steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding Prisijungimo data 2011-02-01
[51] Davulis. T. Europos Sąjungos darbo teisės atsiradimas ir raida // Lietuvos darbo teisės raida ir perspektyvos, Vilnius. 2010. P. 121
[52] 1957 m. kovo 25 d. Europos ekonominės bendrijos (EEB) steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding Prisijungimo data 2011-02-01.
[53] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 331.

su darbo jėgos mobilumu (48, 52, 59 str.). Romos sutartyje pabrėžiama, kad Komisija turi skatinti šalių bendradarbiavimą socialinėje srityje, ypač srityse, susijusiose su įdarbinimu, darbo teise ir darbo sąlygomis. Profesiniu rengimu ir tobulinimusi, socialine apsauga, apsauga nuo profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų, darbo higiena, teise į asociacijas ir kolektyvines darbdavių ir darbuotojų derybas, tačiau nesukonkretinama, kokia forma šis bendradarbiavimas turėtų vykti [54]. Taigi socialiniams klausimams šiuo laikotarpiu nebuvo skirta daug dėmesio, išskyrus tai, kad buvo sukurti struktūriniai fondai. Europos Sąjungos socialinė politika buvo orientuota išimtinai į dirbančius gyventojus ir jų teises bei poreikius bendrojoje rinkoje, tuo tarpu problemos švietimo, sveikatos priežiūros, skurdo, pagyvenusių žmonių srityse buvo ignoruojamos.

Tik pradėjus funkcionuoti Europos Bendrijai, dėl trūkstamos kompetencijos bendros visoms valstybėms narėms darbo teisės normos galėjo rastis tik įgyvendinant judėjimo, kaip vienos iš bendrosios rinkos funkcionavimo sąlygų, laisvę. Taip 1960 m. rugpjūčio 25 d. Tarybos reglamentu buvo įkurtas Europos socialinis fondas, kurio veikla finansiškai palengvino darbuotojų judėjimo ir įsidarbinimo visos Bendrijos teritorijoje galimybes [55].

1968 m. spalio 15 d. priimtas Europos Ekonominės Bendrijos reglamentas Nr. 1612/68 ,,Dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje“ [56]. Šio reglamento preambulėje nustatyta, kad atsižvelgiant į tai, kad Bendrijoje iki pereinamojo laikotarpio pabaigos turi būti užtikrintas laisvas darbuotojų judėjimas. Kadangi siekiant šio tikslo turi būti panaikinta bet kokia valstybėse narėse dirbančių darbuotojų diskriminacija dėl pilietybės juos įdarbinant, mokant atlyginimą už darbą bei sudarant jiems darbo ir įsidarbinimo sąlygas, taip pat užtikrinant tokiems darbuotojams teisę laisvai judėti Bendrijoje ir įsidarbinti kaip asmenims, kuriems gali būti taikomi apribojimai pagrįsti valstybės politika, viešąja tvarka ir visuomenės sveikata. Šiuo reglamentu buvo nustatyta teisė būti įdarbintam (1 – 6 straipsniai), numatytas įdarbinimas lygiateisiais pagrindais (7 – 11 straipsniai), numatytas valstybių narių bendradarbiavimas (13 -14 straipsniai), sukurtas laisvų darbo vietų užpildymo mechanizmas – įsteigtas Europos koordinavimo centras (15 - 23 straipsniai).

1974 m. Europos ekonominės bendrijos tarybos rezoliucijoje „Dėl socialinių veiksmų programos“ numatyta, kad ekonominė plėtra turi būti neatsiejama nuo socialinės politikos.

[54] Dromantienė. L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // Socialinis darbas. 2004 m. Nr. 3 (1). P. 16.
[55] Davulis. T. Europos Sąjungos darbo teisės atsiradimas ir raida // Lietuvos darbo teisės raida ir perspektyvos, Vilnius. 2010. P. 128.
[56] 1968 m. spalio 15 d. Europos Ekonominės Bendrijos reglamentas Nr. 1612/68 „Dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje“ // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1968R1612:20060430:LT:PDF Prisijungimo data 2011-02-15.

Socialinių veiksmų programa numatė gerinti užimtumą, tobulinti sprendimų socialiniais, ekonominiais ir darbo klausimais įgyvendinimą [57].

1971 m. birželio 14 d. buvo priimtas Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" [58]. 1972 m. kovo 21 d. buvo priimtas Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką [59]. 2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" [60], o 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009 [61], kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeitė 1408/71/EEB ir 574/72/EEB reglamentus.

1985 m. rugsėjo 9 d. pirmininkaujant Italijai prasidėjo pirmoji Tarpvyriausybinė konferencija, kuri baigėsi Suvestinio Europos akto pasirašymu 1986 m. vasario 28 d. Briuselyje [62]. Suvestiniu Europos aktu iš dalies pakeistos Europos Bendrijų steigimo sutartys ir įtvirtintas Europos politinis bendradarbiavimas. Be to, šiame akte pažymėta ir Europos socialinės erdvės reikšmė, t.y. šio akto 118 A straipsnyje 1 d. numatyta, kad valstybės narės labai rūpinasi, kad būtų skatinama pažanga, ypač darbo aplinkos srityje, susijusi su darbuotojų sveikata ir sauga, bei kelia sau tikslą suderinti šios srities sąlygas, kartu išlaikant turimus pasiekimus. Taip Suvestinis Europos Aktas suteikė galimybę sparčiau spręsti tokius socialinės politikos klausimus. Šiuo laikotarpiu išryškėjo ir socialinio dialogo veiksnys, kuris padarė didelį poveikį tolesnei socialinei raidai. Naujas 118 B straipsnis pabrėžė darbdavių ir darbuotojų socialinio dialogo idėją Europos Bendrijos lygiu - ,,Komisija stengiasi plėtoti administracijos ir darbuotojų dialogą Europos lygmeniu, kuris, jei abi šalys to pageidauja, galėtų baigtis susitarimu pagrįstais santykiais." Suvestinis Europos Aktas laikomas vienu svarbiausių dokumentų kuriant Europos socialinę erdvę, kuriame pabrėžiama laisvo žmonių judėjimo bei jų socialinių teisių Europos lygiu svarba.

---

[57] Bernotas. D., Guogis. A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, P. 67.

[58] 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:LT:HTML Prisijungimo data 2011-02-15.

[59] 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31972R0574:LT:HTML Prisijungimo data 2011-02-15.

[60] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-02-15.

[61] 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:284:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-02-15.

[62] 1986 m. Europos suvestinis aktas // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other Prisijungimo data 2011-02-15.

1989 m. gruodžio 9 d. Strasbūre visų valstybių narių vadovai, išskyrus Didžiąją Britaniją, priėmė Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją[63], kuri jau buvo numatyta Suvestiniame Europos akte. Chartijos rezoliucijos preambulėje pažymėta, kad socialiniams aspektams turi būti skiriamas toks pats dėmesys kaip ir ekonominiams, ir kad šie klausimai turi būti sprendžiami kartu. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje yra 26 straipsniai, suskirstyti į 12 skyrių, skelbiančių tokias dirbančių asmenų teises:

1) teisę pasirinkti darbą bet kurioje Bendrijos šalyje, kiekvienam dirbančiam asmeniui sudarant tokias pat sąlygas kaip ir priimančios šalies piliečiui;

2) darbuotojų teisę į darbo užmokestį pagal toje šalyje veikiančius įstatymus;

3) teisę į darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimą, darbo trukmės visose šalyse suvienodinimą;

4) teisę gauti socialines pašalpas įskaitant ir bedarbius pagal vyraujančias nacionalines sistemas;

5) teisę jungtis į asociacijas ir sudaryti kolektyvines sutartis;

6) teisę į profesinį rengimą;

7) lygias vyrų ir moterų teises;

8) darbuotojų teisę gauti informaciją ir aktyviai dalyvauti sprendžiant įmonės reikalus;

9) teisę į sveikatos apsaugą ir saugias darbo sąlygas;

10) vaikų ir jaunimo apsaugą, draudimą dirbti vaikams iki 15 metų;

11) minimalaus pragyvenimo lygio užtikrinimą senatvėje;

12) neįgaliųjų teisių užtikrinimą.

1992 m. vasario 7 d. Mastrichte (Nyderlandų karalystė) 12 valstybių narių pasirašė sutartį [64] (įsigaliojo 1993 m. lapkričio 1 dieną), kuria Bendrijos pagrindu įsteigė Europos Sąjungą. Principai, numatyti Bendrijos socialinėje chartijoje 1989 m., buvo įtvirtinti Europos Sąjungos sutarties specialiame skyriuje, pavadintame ,,Susitarimas dėl socialinės politikos sudarytas tarp Europos bendrijos valstybių narių, išskyrus Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę". Šio susitarimo 1 straipsnyje numatyta, kad ,,Bendrija ir valstybės narės kelia sau tikslus skatinti užimtumą, geresnes gyvenimo ir darbo sąlygas, deramą socialinę apsaugą, socialinį dialogą, žmogiškųjų išteklių plėtojimą, siekiant ilgalaikio didelio užimtumo lygio, ir kovą su atskirtimi. Šiuo tikslu Bendrija ir valstybės narės įgyvendina priemones, kuriose atsižvelgiama į įvairias nacionalinės praktikos formas, ypač sutartinių santykių srityje, ir poreikį

[63] 1989 m. gruodžio 9 d. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija // http://www.aedh.eu/plugins/fckeditor/userfiles/file/Conventions%20internationales/Community_Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_of_Workers.pdf Prisijungimo data 2011-02-18.

[64] 1992 m. vasario 7 d. Europos Sąjungos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other Prisijungimo data 2011-02-18.

palaikyti Bendrijos ekonomikos konkurencingumą“. 2 straipsnyje numatyta, kad „Bendrija remia ir papildo valstybių narių veiklą šiose srityse: visų pirma, darbo aplinkos gerinimas siekiant apsaugoti darbuotojų sveikatą ir saugą; darbo sąlygos; darbuotojų informavimas ir konsultavimas; moterų ir vyrų lygybė dėl galimybių darbo rinkoje ir požiūrio darbe; iš darbo rinkos išstumtų asmenų integracija nepažeidžiant Europos bendrijos steigimo sutarties (toliau – Sutartis) 127 straipsnio“.

1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis [65] papildė Europos Sąjungos ir Europos Bendrijos steigimo sutartis. Susitarimas dėl socialinės politikos buvo įtrauktas į Sutartį XI skyriumi pavadintu „Socialinė politika, švietimas, profesinis mokymas ir jaunimas“ ir tapo privaloma ir Didžiajai Britanijai, taip įpareigodamas visas valstybes nares plėtoti socialinę dimensiją kaip svarbų Europos integracijos komponentą. Amsterdamo sutarties 136 straipsnyje numatyta, kad Bendrija ir valstybės narės, atsižvelgdamos į pagrindines socialines teises, nustatytas 1961 m. spalio 18 d. Turine pasirašytoje Europos socialinėje chartijoje ir 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje, mano, jog tikslinga didinti užimtumą, skatinti kurti geresnes gyvenimo bei darbo sąlygas, kad palaikant jų gerėjimą būtų galima siekti jų suderinimo, deramos socialinės apsaugos, administracijos ir darbuotojų dialogo, žmogiškųjų išteklių plėtotės siekiant nuolatinio didelio užimtumo ir kovojant su socialine atskirtimi. Šiuo tikslu Bendrija ir valstybės narės įgyvendina priemones, pagal kurias atsižvelgiama į įvairias nacionalinės patirties formas, ypač sutartinių santykių srityje, ir būtinumą išlaikyti Bendrijos ekonomikos konkurencingumą. Jos tiki, kad tokia raida vyks ne tik dėl socialinių sistemų suderinimui palankaus bendrosios rinkos veikimo, bet ir dėl šioje Sutartyje numatytos tvarkos ir įstatymų bei kitų teisės aktų nuostatų suderinimo.

Europos Sąjungos viršūnių susitikime Nicoje 2000 m. gruodį aptarti Europos Sąjungos plėtros klausimai ir susitarta dėl naujos sutarties pasirašymo. 2001 m. vasario 26 d. pasirašyta Nicos sutartis [66] paspartino Europos Sąjungos išsiplėtimą, t.y. joje numatyta, kad 10 naujų Vidurio ir Rytų Europos narių turi prisijungti prie Europos Sąjungos. Šia sutartimi Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija pridėta prie sutarties, kuri sustiprino konstitucinius pagrindus ir konsoliduotas pagrindines teises. Labai svarbu tai, kad joje keliamas pilietinių ir socialinių teisių suteikimo klausimas ne tik darbuotojams, bet ir piliečiams. Būtina pažymėti tai, kad Nicos sutartyje įtvirtinti Europos viršūnių tarybos susitikimo Lisabonoje 2000 m. kovą ir tų pačių metų gruodį Nicoje susitikimo metu kelti socialiniai klausimai: vadovaujantis atviro koordinavimo metodu, stiprinti valstybių narių bendradarbiavimą ir skatinti didesnę ekonominę, socialinę ir

[65] 1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other Prisijungimo data 2011-02-18.
[66] 2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf Prisijungimo data 2011-02-18

teritorinę sanglaudą siekiant sumažinti plėtros sukeltus skirtumus valstybėse narėse. Atviro koordinavimo metodas, pakeitęs subsiadiarumo principą, nurodo geriausias veiklos kryptis ir, dalijantis geriausia patirtimi, užtikriną abipusę paramą. Jis taikomas tose srityse, kuriose įstatymai yra neįmanomi arba nepageidaujami. Atviro koordinavimo metodas buvo numatytas kaip tinkamas taikyti tose srityse, kurios yra ypač nacionalinės, bet reikalauja bendrų strategijų Europos lygiu. Vadovaujantis atviro koordinavimo metodu, socialinės politikos gairės arba tikslai nustatomi Europos Sąjungos lygiu, o valstybės narės raginamos įgyvendinti nacionalinius veiksmų planus, t.y. joms leidžiama pasirinkti būdus ir priemones tiems tikslams pasiekti [67].

Europos viršūnių tarybos susitikime Lisabonoje 2000 m. kovą iškėlus integruotus ekonominius ir socialinius tikslus ir paskelbus jų įgyvendinimą vadovaujantis atviro koordinavimo metodu, buvo priimta dienotvarkė, kuri buvo pavadinta Lisabonos strategijos vardu. Lisabonos strategijos tikslas – pasiekti, kad Europos Sąjunga per dešimtmetį taptų konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kurioje būtų suderinta darni ekonominė plėtra su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda.

Lisabonos sutartis [68] buvo pasirašyta 2007 m. gruodžio 13 d. Jos pagrindiniai tikslai – kad Europos Sąjunga taptų demokratiškesnė, atitiktų Europos piliečių lūkesčius dėl aukštų atskaitomybės, atvirumo, skaidrumo ir dalyvavimo standartų, ir kad Europos Sąjunga taptų veiksmingesnė bei geriau gebanti susidoroti su šių dienų visuotiniais sudėtingais uždaviniais, tokiais kaip klimato kaita, saugumas ir tvarioji plėtra. Lisabonos susitarimas buvo priimtas, apsvarsčius konstituciją. „Sutartį dėl konstitucijos Europai“ 2004 m. birželio 17-18 d. Briuselio Europos Vadovų Taryboje priėmė, o 2004 m. spalio 29 d. Romoje pasirašė valstybių ir vyriausybių vadovai, tačiau ji taip ir nebuvo ratifikuota. Lisabonos sutartyje iš dalies keičiančioje Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį 1 straipsnyje nurodyta, kad Sąjunga kovoja su socialine atskirtimi ir diskriminacija bei skatina socialinį teisingumą ir apsaugą, moterų ir vyrų lygybę, kartų solidarumą ir vaiko teisių apsaugą. Ji skatina ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą bei valstybių narių solidarumą.

Be to, reikėtų paminėti, kad 2012 m. vasario 16 d. Komisija paskelbė baltąją knygą „Adekvačių, saugių ir tvarių pensijų darbotvarkė“, kurioje yra nagrinėjama kaip Europos Sąjunga ir valstybės narės galėtų drauge spręsti svarbiausius pensijų sistemų klausimus. Reikia pažymėti, kad visuomenė senėja, žmonių gyvenimo trukmė ilgėja, mažėja darbingo amžiaus gyventojų skaičius ir tai visų valstybių narių pensijų sistemoms kelia didelių sunkumų. Visa tai labai stipriai paveiks Europos Sąjungos ekonomiką ir biudžetą, mažins ekonomikos augimą,

[67] Dromantienė. L. Socialinės Europos kūrimas. – Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2008. P. 55.
[68] 2007 m. gruodžio 13 d. Lisabonos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/12007L/htm/12007L.html Prisijungimo data 2011-02-18.

neigiamai atsilieps valstybės finansams. Esant tokiai situacijai reikia nedelsiant parengti bei įgyvendinti startegijas, pagal kurias pensijų sistemos būtų pritaikytos prie kintančių demografinių ir ekonominių aplinkybių, valstybės narės turi imtis atitinkamų politinių priemonių.

Baltojoje knygoje yra siūloma įvairių iniciatyvų, kuriomis siekiama padėti sudaryti tinkamas sąlygas visiems darbingiems asmenims kuo ilgiau likti darbo rinkoje, nes tik taip būtų galima pasiekti optimalią laiko, kurį žmogus dirba ir kurį gyvena išėjęs į pensiją, pusiausvyrą, bei užtikrinti, kad į kitas šalis persikeliantys asmenys išsaugotų teises į sukauptą pensiją. Taip pat siūloma padėti žmonėms sukaupti daugiau lėšų pensijai ir laikytis su pensijomis susijusių įsipareigojimų, kad piliečiai gautų pensiją. Baltojoje knygoje taip pat siūloma:

- sudaryti geresnes sąlygas vyresnio amžiaus darbuotojams raginant socialinius partnerius pritaikyti darbo vietas ir darbo rinkos praktiką ir naudojant Europos socialinio fondo lėšas grąžinti vyresnio amžiaus darbuotojus į darbo rinką. Galimybių ilgiau likti darbo rinkoje užtikrinimas yra vienas svarbiausių 2012 m., kurie yra paskelbti vyresnių žmonių aktyvumo ir kartu solidarumo metais, uždavinių;
- plėtoti papildomų privačių pensijų kaupimo fondus ir skatinti socialinius partnerius prisidėti prie šios veiklos, o valstybes nares – optimizuoti mokesčių ir kitokias paskatas;
- padidinti privačių pensijų kaupimo fondų saugumą, be kita ko, peržiūrint Direktyvą dėl įstaigų, atsakingų už profesinių pensijų skyrimą, veiklos ir priežiūros ir geriau informuojant vartotojus;
- teisės aktais, kuriais ginamos judžių darbuotojų teisės į pensiją, ir pensijų „sekimo“ priemonėmis užtikrinti, kad judumas netrukdytų kaupti papildomų pensijų. Naudodamiesi minėtomis priemonėmis, piliečiai gautų informacijos apie sukauptą pensiją bei prognozuojamas pajamas išėjus į pensiją;
- skatinti valstybes nares remti ilgesnį profesinį gyvenimą susiejant pensinį amžių su tikėtina gyvenimo trukme, apribojant galimybes naudotis ankstyvo išėjimo į pensiją sistema ir sumažinant vyrų ir moterų pensijų atotrūkį;
- toliau stebėti pensijų sistemų adekvatumą, tvarumą ir saugumą ir remti valstybių narių pensijų sistemų reformas.

Reikia pažymėti, kad pensijų sistemos priklauso pačių valstybių narių kompetencijai, tačiau Europos Sąjunga gali prisidėti leisdama su vidaus rinkos veikimu susijusius teisės aktus, bei teikdama finansinę paramą, kad vyresnio amžiaus darbuotojai galėtų likti darbo rinkoje,

koordinuodama politiką ir padėdama mokytis vieniems iš kitų. Pensijų sistemų reformos yra įvertintos, kaip nustatyta strategijoje „Europa 2020". 2011 m. šešiolikai valstybių narių buvo pateiktos konkrečiai joms skirtos rekomendacijos, susijusios su pensijų sistemomis, o dar penkios įsipareigojo įgyvendinti pensijų reformas pasirašydamos susitarimo memorandumus [69]. Lietuvoje buvo priimtas sprendimas pensinį amžių didinti nuo 2012 metų, kasmet pridedant po 4 mėnenesius moterims ir po 2 mėnesius vyrams. Taip 2026 m. būtų pasiektas 65 m. amžius abiems lytims.

Minėti dokumentai prisidėjo prie Europos Sąjungos modelio vertybių ir elementų pagrindimo, sustiprino sutarčių konstitucinius pagrindus ir konsoliduotąsias pagrindines teises, sustiprino asmens teisių apsaugą Europos Sąjungoje.

Europos Sąjungos socialinės politikos uždavinys yra gerinti gyvenimo kokybę, derinant ekonominį augimą su socialinės apsaugos teise. Europos Sąjungos socialinė politika yra viena iš Europos Sąjungos politikos krypčių, kurios turinį, kitaip nei nacionalinių valstybinių lygmenį sudaro ne tiek lėšų perskirstymas socialinėms reikmėms, kiek socialinis reguliavimas tų sričių, kurios susijusios su bendros rinkos veikimu, t.y. darbo teisė, darbo saugos reikalavimai, socialinės darbuotojų migrantų teisės, lyčių lygiateisiškumas.

Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra nuo 1951 m. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties iki šių dienų yra akivaizdi: kuriantis Europos Bendrijai buvo orientuojamasi išimtinai į dirbančius gyventojus ir jų teises, ignoruojant sveikatos priežiūros problemas, tačiau plečiantis Europos Bendrijai, vėliau įsteigus Europos Sąjungą, socialinės apsaugos teisės buvo išplėstos, socialinės teisės suteiktos ne tik darbuotojams, bet ir gyventojams, be to, įtvirtintas atviro koordinavimo metodas, kuris sustiprino valstybių narių bendradarbiavimą ir skatino didesnę ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą siekiant sumažinti plėtros sukeltus skirtumus valstybėse narėse.

2.2. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinė sistema

Valstybės socialinė politika – tai piniginių išmokų ir paslaugų paskirstymas, atsižvelgiant į gaunamų pajamų dydį ar jų praradimą, arba nemokamą socialinių paslaugų teikimą nepakankamai aprūpintiems piliečiams. Pagrindinis žmonių pragyvenimo šaltinis yra darbo pajamos. Tam tikra visuomenės dalis – senyvo amžiaus žmonės, neįgalųs asmenys, ligoniai – negali dalyvauti darbo rinkoje. Kitaip juos galima pavadinti socialinės atskirties

[69] 2012 m. vasario 16 d. Europos komisijos pranešimas spaudai // http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/12/140&format=HTML&aged=0&language=LT&guiLanguage=en Prisijungimo data 2012-03-08.

(marginaline) grupe. Kad būtų galima užtikrinti tokių žmonių pilnavertį gyvenimą, jais turi pasirūpinti valstybė. Tuo tikslu kuriama socialinės apsaugos sistema, kurios esmė – lėšas paskirstyti tarp darbingų ir nedarbingų bei gaunančių mažas pajamas asmenų. Socialinės apsaugos sistema - tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visuma, teikianti pragyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie dėl įstatymuose nustatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti [70].

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečiai referendume priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuri reglamentuoja pagrindines socialinės teises. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje skelbiama, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, 48 straipsnyje konstatuojama, kad kiekvienas žmogus gali gauti teisingą užmokestį už darbą ir socialinę saugą nedarbo atveju. 52 straipsnyje pabrėžiama, kad ,,Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“, 53 straipsnyje numatyta, kad valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką [71].

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad socialinio solidarumo principas pilietinėje visuomenėje nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės laiduojama socialine apsauga. Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 5 d. nutarime yra pažymėjęs, kad socialinė parama neturi sudaryti prielaidų asmeniui pačiam nesiekti didesnių pajamų, savo pastangomis neieškoti galimybių užtikrinti sau ir savo šeimai žmogaus orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, ji neturi virsti privilegija.

Konstitucijoje yra įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti žmogaus orumo apsaugą ir gynimą. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 21 straipsnį, yra konstatavęs: orumas – neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė; kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinį orumą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas); prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse (Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Tai, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas su žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu susijusius santykius, turi garantuoti deramą jų apsaugą, yra viena iš žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, užtikrinimo prielaidų. Valstybės

[70] Išoraitė. M. Socialinių paslaugų administravimas. P. 181.
[71] Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014. http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm Prisijungimo data 2011-03-01.

institucijos ir pareigūnai turi pareigą gerbti žmogaus orumą kaip ypatingą vertybę; asmens teisių ir laisvių pažeidimais gali būti pakenkta ir asmens orumui (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Valstybė turi sukurti tokią socialinio aprūpinimo sistemą (*inter alia* įtvirtinti tokį invalidumo pensijų skyrimo ir mokėjimo modelį), kuri padėtų išlaikyti asmens orumą atitinkančias gyvenimo sąlygas, o prireikus suteiktų asmeniui būtiną socialinę apsaugą.

Konstitucijos 52 straipsnį aiškinant kartu su Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies nuostata, pagal kurią valstybė *inter alia* rūpinasi žmonių sveikata, Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje įtvirtintas žmogaus orumo gynimas, taip pat su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalimi, pagal kurią kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti socialinę apsaugą nedarbo atveju, ir atsižvelgiant į konstitucinius proporcingumo, asmenų lygiateisiškumo principus, Konstitucijoje įtvirtintą socialinės darnos imperatyvą konstatuotina, jog valstybė yra konstituciškai įpareigota užtikrinti, kad būtų sukurta tokia socialinės apsaugos sistema (*inter alia* socialinės paramos, neįgalumo pensijos sistemos), kad asmuo, kuris dėl sveikatos sutrikimų (kurių priežastis – liga, nelaimingas atsitikimas, profesinė liga, įgimti sveikatos sutrikimai ir pan.) nuolat ar laikinai neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, gautų įstatyme nustatytais atvejais socialinę paramą ir (arba) neįgalumo pensiją.

Kartu pažymėtina, kad įstatymų leidėjui reguliuojant santykius, susijusius su socialinės paramos ir (arba) neįgalumo pensijos skyrimu asmeniui, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* jos 52 straipsnyje įtvirtintos valstybės priedermės laiduoti piliečių teisę gauti neįgalumo pensiją arba socialinę paramą ligos atveju, 53 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos valstybės pareigos rūpintis žmonių sveikata, 21 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto reikalavimo ginti žmogaus orumą, 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos valstybės pareigos užtikrinti kiekvieno žmogaus teisę į tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas bei socialinę apsaugą nedarbo atveju, konstitucinio teisinės valstybės principo (*inter alia* konstitucinių asmenų lygiateisiškumo ir proporcingumo principų), kitų Konstitucijos normų ir principų.

Kartu pažymėtina, jog įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, negautų atitinkamos socialinės paramos ir (arba) invalidumo pensijos.

Minėta, kad Konstitucijoje įtvirtina asmens teisė gauti senatvės pensiją suponuoja įstatymų leidėjui pareigą sureguliuoti socialinės apsaugos teisinius santykius taip, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti vien valstybės socialine apsauga.

Pažymėtina, jog negali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucijoje garantuotos asmens, kuris dėl sveikatos sutrikimų (ligos, nelaimingo atsitikimo, profesinės ligos, įgimtų sveikatos sutrikimų ir pan.) laikinai ar nuolat neįgijo arba neteko galimybių apsirūpinti iš darbo ar verslo pajamų, arba šios galimybės jam labai sumažėjo, teisės į invalidumo pensiją įgijimas ir jos išlaikymas būtų susietas su konstituciškai nepagrįstomis sąlygomis, kurių nors institucijų ar pareigūnų subjektyviais sprendimais arba kitomis aplinkybėmis, kurios neskatintų asmenų rūpintis sveikata [72].

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją valstybei, kaip visos visuomenės organizacijai, tenka pareiga rūpintis savo nariais senatvės, neįgalumo, nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais Konstitucijoje bei įstatymuose numatytais atvejais. Socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsisaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Būtina pabrėžti, kad pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą, todėl socialinės apsaugos teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų sudarytos prielaidos ir paskatos kiekvienam visuomenės nariui pačiam pasirūpinti savo gerove, o ne pasikliauti tik valstybės laiduojama socialine apsauga.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarime „dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ pažymėta, kad Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose yra įtvirtintas toks finansavimo einamosiomis pajamomis valstybinio socialinio draudimo modelis (vadinamasis pay as you go modelis), pagal kurį valstybinis socialinis draudimas yra grindžiamas privalomosiomis įmokomis ir garantuojamas lėšomis, surenkamomis iš einamuoju laikotarpiu dirbančių asmenų, dalį savo uždirbtų lėšų skiriančių tiems visuomenės nariams, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensinio amžiaus, jiems yra pripažintas neįgalumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių (inter alia tada, kai tie visuomenės nariai dėl įstatyme numatytų objektyvių priežasčių negali

[72] 2009 m. rugsėjo 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. Gegužės 19 d. Redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. Gegužės 19 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ byloje Nr. 26/06 // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/n090902.htm Prisijungimo data 2011-03-01.

dirbti ir užsidirbti). Toks valstybinio socialinio draudimo modelis yra taikomas ir kai kuriose kitose valstybėse; jis yra grindžiamas visuotinumo ir solidarumo principais. Visuotinumo principas reiškia, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas privalo mokėti visi dirbantys asmenys (išskyrus tam tikras išimtis), iš savo veiklos gaunantys draudžiamųjų pajamų, o solidarumo principas – kad dirbantys (aktyvią ekonominę veiklą vykdantys) ir draudžiamųjų pajamų gaunantys asmenys prisideda prie socialinio draudimo lėšų kaupimo, šitaip sudarydami prielaidas mokėti išmokas tiems asmenims, kuriems įstatyme numatytos išmokos turi būti mokamos dėl to, kad jie yra sulaukę senatvės pensinio amžiaus, jiems yra pripažintas neįgalumas arba yra kitų įstatyme numatytų priežasčių (inter alia tada, kai tie visuomenės nariai dėl įstatyme numatytų objektyvių priežasčių negali pasirūpinti savimi - dirbti ir užsidirbti ir jiems tuo metu yra reikalinga socialinė parama). Kita vertus, solidarumo principas suponuoja ir tai, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas mokantys asmenys turi teisę įstatymo nustatytais atvejais ir sąlygomis patys gauti valstybinio socialinio draudimo pensijas ir (arba) kitas išmokas, vadinasi, jie įgyja atitinkamą teisėtą ir pagrįstą lūkestį [73].

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistema susideda iš:

1) socialinio draudimo

2) socialinės paramos.

Socialinis draudimas – socialinės apsaugos sistemos dalis, finansuojama specialiomis įmokomis ir mokanti su tomis įmokomis susijusias išmokas.

Socialinis draudimas Tarptautinių žodžių žodyne įvardijamas kaip valstybės programos, apsaugančios dirbančiuosius nuo finansinių sunkumų, kuriuos sukelia nedarbas ar nuostoliai darbe [74].

Socialinės apsaugos terminų žodyne terminas ,,Socialinis draudimas“ apibrėžtas kaip visuma suderintų valstybinių privalomųjų draudimo sistemų, garantuojančių išmokas ligos, neįgalumo, senatvės, mirties, maitintojo netekimo, motinystės ir panašiais atvejais [75].

1991 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnio 13 punkte įtvirtintas Valstybinio socialinio draudimo apibrėžimas. Šiame punkte valstybis socialinis draudimas apibūdinamas kaip socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų

---

[73] 2007 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas ,,dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/n070926.htm Prisijungimo data 2011-03-01.

[74] Vaitkevičiūtė. V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. Leidykla ,,Žodynas“. 2007. P. 1020.

[75] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-03-01.

nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos [76].

Šio įstatymo 3 straipsnyje numatytos šios socialinio draudimo rūšys:

1) pensijų socialinis draudimas, kuriuo draudžiama pagrindinei ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims, numatytoms Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme. Valstybinė socialinio draudimo pensija – tai periodinė (mėnesinė) piniginė išmoka iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų, mokama nustatytą laiką valstybiniu socialiniu pensijų draudimu apdraustiems asmenims sukakus senatvės pensijos amžių arba jiems tapus nedarbingiems arba iš dalies darbingiems, jei jie atitinka valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo reikalavimus atitinkamai pensijos rūšiai skirti, o tiems asmenims mirus, - jų nedarbingiems šeimos nariams (sutuoktiniui ir vaikams) [77]. 1994 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 4 straipsnyje numatyta, kad valstybinės socialinio draudimo pensijos yra šios:

a) senatvės;

b) netekto darbingumo;

c) našlių ir našlaičių [78].

2) ligos ir motinystės socialinis draudimas, kai draudžiama ligos ir motinystės, tėvystės bei motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos išmokoms, numatytoms Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme. Asmenys šio įstatymo numatytais atvejais draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu, kai draudžiama tik motinystės, tėvystės bei motinystės (tėvystės) išmokoms, numatytoms Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme, gauti. 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad ligos ir motinystės socialinis draudimas įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl jų pačių arba šeimos narių ligos, taip pat dėl motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) dalį prarastų ar dėl dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje negautų darbo pajamų [79].

3) nedarbo socialinis draudimas, kai draudžiama išmokoms, numatytoms Nedarbo socialinio draudimo įstatyme. 2003 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Respublikos

---

[76] 1991 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390012 Prisijungimo data 2011-03-01.

[77] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 176.

[78] 1994 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378767 Prisijungimo data 2011-03-01.

[79] 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390357 Prisijungimo data 2011-03-01.

nedarbo socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad nedarbo draudimas yra socialinio draudimo rūšis, kuri įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį [80].

4) nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas, kai draudžiama išmokoms, numatytoms Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. 1999 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas šio Įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams. Šis Įstatymas netaikomas asmenims, kurie įstatymų nustatyta tvarka valstybės lėšomis yra apdrausti nelaimingų atsitikimų, susijusių su tarnyba, draudimu ir (arba) kurių profesinę veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose numatytas kompensacijų mokėjimas juos sužeidus arba jiems žuvus dėl tarnybos [81].

5) sveikatos draudimas, kai draudėjas draudžia sveikatos priežiūros paslaugoms ir kompensacijoms, numatytoms Sveikatos draudimo įstatyme. 1996 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo 3 straipsnyje yra įtvirtintos sveikatos draudimo rūšys: 1) privalomasis - valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, šio Įstatymo nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiems asmenims, įvykus draudiminiam įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą; 2) papildomasis (savanoriškasis) - papildomojo (savanoriškojo) sveikatos draudimo sutartyse nustatytos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, atlyginamos pagal šias sutartis po papildomojo sveikatos draudimo draudiminio įvykio. Papildomasis (savanoriškasis) sveikatos draudimas vykdomas šio Įstatymo, Draudimo įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka [82].

---

[80] 2003 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350358 Prisijungimo data 2011-03-01

[81] 1999 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362854&p_query=&p_tr2= Prisijungimo data 2011-03-01.

[82] 1996 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388727 Prisijungimo data 2011-03-01.

Socialinė parama – socialinės apsaugos dalis, taikant šalies gyventojams piniginę ir nepiniginę paramą, įskaitant socialines paslaugas.

Socialinės apsaugos terminų žodyne terminas ,,Socialinė parama“ apibrėžiamas kaip pagalba, teikiama pinigais arba natūra asmenims, kurie neturi išteklių būtiniesiems poreikiams patenkinti [83].

Socialinė parama - tai socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi. Socialinė parama negali užtikrinti ilgalaikio ekonominio ir socialinio saugumo, ji tik padeda žmogui išgyventi ekstremaliomis sąlygomis. Socialinė parama turi būti tokia, kad asmuo (šeima) norėtų dirbti bei taupyti.

Socialinė parama gali būti teikiama šiais būdais:

1) socialinės paslaugos ir socialinė globa;

2) pašalpos ir piniginės išmokos;

3) šalpa daiktais [84].

1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 ,,Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“ numatyta, kad socialinės paramos, teikiamos asmenims, kuriems reikalinga parama, bet kurie neturi teisės gauti aprūpinimo iš socialinio draudimo fondo ar iš jo gauna per mažai gyvenimui būtinų lėšų. Socialinės paramos šaltinis - valstybės arba savivaldybių biudžetai [85].

2006 m. sausio 19 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 3 straipsnis apibrėžia socialines paslaugas, kaip paslaugas, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba

---

[83] Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html Prisijungimo data 2011-03-01.

[84] 1994 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr. 360 ,,Dėl socialinės paramos koncepcijos. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=12831&p_query=&p_tr2= Prisijungimo data 2011-03-01.

[85] 1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 ,,Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“ // http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n7l0312a.htm Prisijungimo data 2011-03-01.

praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. Socialinės paslaugos teikiamos siekiant užkirsti kelią asmens, šeimos, bendruomenės socialinėms problemoms kilti, taip pat visuomenės socialiniam saugumui užtikrinti [86].

Apibendrinant galime teigti, kad Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinę sistemą sudaro socialinis draudimas, kuris finansuojamas specialiomis įmokomis ir mokantis su tomis įmokomis susijusias išmokas, bei socialinė parama, kuri teikia šalies gyventojams piniginę ir nepiniginę paramą, įskaitant socialines paslaugas. Socialinės apsaugos sistemos esmė yra sureguliuoti socialinius apsaugos teisinius santykius taip, kad kiekvienas visuomenės narys siektų pats pasirūpintų savo gerovę, o ne tik pasikliautų valstybės laiduojama socialine apsauga.

[86] 2006 m. sausio 19 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=371770 Prisijungimo data 2011-03-01.

3. EUROPOS SĄJUNGOS KOORDINAVIMAS

3.1. Europos Sąjungos teisės aktų sistema

Vienas iš unikalių Europos Sąjungos teisinės sistemos bruožų yra Bendrijos teisės normų viršenybė valstybių narių nacionalinės teisės normų atžvilgiu, taip pat jos tiesioginis veikimas ir tiesioginis taikymas visose valstybėse narėse. Be šių principų būtų neįmanoma įgyvendinti Europos Sąjungos teisę. Visada reikia įvertinti tai, kad valstybė narė, įstodama į Europos Sąjungą, apriboja savo kompetenciją tokia pat dalimi, kaip ir visos kitos valstybės narės, ir tokiu būdu perduotos kompetencijos ribose Sąjungoje kuriama nauja teisinė tvarka, kuri yra privaloma kiekvienai valstybei narei. Jeigu valstybės narės nesuteiktų tokiai Europos Sąjungos teisinei tvarkai viršenybės, tada kiekviena valstybė narė turėtų neribotas galias pažeisti Europos Sąjungos teisę ar jos nevykdyti išlaikydama ar priimdama tai teisei prieštaraujančius nacionalinės teisės aktus ir todėl būtų neįmanoma įgyvendinti bendrų tikslų, kurių siekiama kuriant Europos Bendrijas ir Europos Sąjungą.

Europos Teisingumo Teismo 1963 m. vasario 5 d. sprendime byloje Nr. C-26/62 „Van Gend&Loos“ teismas pabrėžė, kad valstybės pripažino, kad jų nacionaliniai subjektai gali remtis Bendrijos teise nacionaliniuose teismuose. Tokiomis aplinkybėmis darytina išvada, jog Bendrija sudaro naują tarptautinės teisės teisinę sistemą, kurios labui valstybės, nors ir tik tam tikrose nustatytose srityse, apribojo savo suverenias teises ir kurios subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų nacionaliniai subjektai. Vadinasi, Bendrijos teisė yra nepriklausoma nuo valstybių narių teisės, ir ji ne tik nustato pareigas asmenims, bet ir suteikia teises, kurios yra sudedamoji tų asmenų teisių ir pareigų visumos dalis. Šios teisės atsiranda ne tik tada, kai Sutartis aiškiai jas apibrėžia, bet taip pat ir dėl pareigų, kurias Sutartis labai konkrečiai nustato tiek asmenims, tiek valstybėms narėms, tiek Bendrijos institucijoms [87].

Europos Teisingumo Teismo 1964 m. liepos 15 d. sprendime byloje Nr. 6/64 „Costa v. ENEL“ teismas nurodė, kad sukurdamos Bendriją neribotam laikui, turinčią savo institucijas, subjektiškumą ir savo teisinius gebėjimus, valstybės narės apribojo savo suvenerias teises, nors ir ribotose srityse, ir todėl sukūrė teisinę sistemą, kuri galioja tiek jų piliečiams, tiek ir joms pačioms. Dėl iš Bendrijos kylančių nuostatų įtraukimo į kiekvienos valstybės narės įstatymus, pirmenybės suteikimas vienašaliams ir tolesniems veiksmams jų bendrumo pagrindu priimtos teisinės sistemos atžvilgiu tampa neįmanomas. Šioje byloje teismas nurodė, kad skirtingai nei įprastos tarptautinės sutartys Europos Bendrijos steigimo sutartys sukūrė atskirą teisinę sistemą,

[87] Europos Teisingumo Teismo 1963 m. vasario 5 d. sprendimas byloje Nr. C-26/62 Van Gend&Loos // http://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-LT-ARRET-C-0026-1962-200406974-06_03.html Prisijungimo data 2011-04-01

kuri tapo neatsiejama valstybių narių teisinių sistemų dalimi ir kurią nacionaliniai teismai privalo taikyti [88].

Europos Bendrijos teisės normos pasižymi tam tikra specifika, kuri yra reikšminga kalbant apie jų įgyvendinimą valstybėse narėse ir teisinius pažeidimo padarinius. Europos Sąjungos teisės doktrinoje visus Europos sąjungos teisės aktus priimta skirstyti į dvi grupes:

1) Pirminiai teisės aktai;
2) Išvestiniai (antriniai) teisės aktai.

Pirminiai teisės aktai. Prie pirminių Europos Sąjungos teisės aktų yra priskiriamos steigiamosios Bendrijų sutartys: Europos anglių ir plieno bendrijos, Euratomo, Ekonominės Bendrijos sutartys, Suvestinis Europos aktas, Mastrichto, Amsterdamo, Nicos, Lisabonos sutartys, jų priedai ir protokolai, susitarimai, deklaracijos, pareiškimai, stojimo sutartys.

Teisingumo Teismas daugelyje bylų yra suteikęs pirmenybę steigiamosioms sutartims. Teisingumo Teismas dar 1991 m. gruodžio 14 d. patariamojoje išvadoje ,,Dėl Europos Komisijos siūlymo pakeisti 238 str. (dabartinis 310 str.) pastebėjo, kad toks straipsnio pakeitimas ,,nesutrukdytų“ atsirasti nesuderinamumui tarp Sutarties ir Europos Bendrijos teisės. Šioje patariamojoje išvadoje Teisingumo Teismas nustatė steigiamųjų sutarčių prioritetą kitų Bendrijos teisės aktų atžvilgiu. Be to, buvo pabrėžta, kad steigimo sutartys nėra keistinos jokiais kitais Europos Bendrijos teisės aktais. Steigimo sutartys yra privalomos visiems Bendrijos teisės subjektams – tiek Bendrijos narėms, tiek Bendrijos institucijoms [89].

Išvestiniai (antriniai) teisės aktai: reglamentai, direktyvos, sprendimai, rekomendacijos ir nuomonės.

Reglamentai. Europos bendrijos institucijos turi teisę priimti reglamentus. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. 2 d. numatyta, kad Reglamentas yra taikomas visuotinai. Jis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse [90]. Dėl šių požymių reglamentai taikomi visiems subjektams (valstybėms narėms, fiziniams asmenims ir juridiniams asmenims). Nei valstybių narių valdžios institucijos, nei privatūs asmenys negali nesilaikyti kokio nors reglamento normos, kadangi jie yra privalomi visa apimtimi. Reglamentai yra tiesiogiai taikomi aktai, o tai reiškia, kad jiems nereikia jokios nacionalinės priemonės, inkorporuojančios juos į valstybės teisinę sistemą, nebent tokia priemonė būtų nurodyta pačiame reglamente [91].

---

[88] Europos Teisingumo Teismo 1964 m. liepos 15 d. sprendimas byloje Nr. C-6/64 Costa v. ENEL // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964J0006:EN:HTML Prisijungimo data 2011-04-01

[89] Katuoka. S. Sutarties dėl Konstitucijos Europai ypatybės. // Jurisprudencija, 2005., t. 72 (64). P. 9.

[90] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:LT:PDF Prisijungimo data 2011-04-15

[91] Tartilaitė. A. Darbų saugos ir sveikatos teisinis reguliavimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 91.

Direktyvos. Direktyvomis siekiama ne suvienodinti reguliavimą pakeičiant nacionalines normas tiesiogiai veikiančiomis normomis, o suderinti, harmonizuoti valstybių narių teisę, pašalinant nacionalinio reguliavimo skirtumus ir išlaikyti nacionalinį teisinio ruguliavimo pobūdį [92]. Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. 3 d. Direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu, bet nacionalinės valdžios institucijos pasirenka jos įgyvendinimo formą ir būdus [93]. Europos Teisingumo Teismas priskyrė direktyvoms ir savybes, kurios nėra įvardytos minėtame straipsnyje. Visų pirma jis pripažino direktyvų nuostatų teisioginio veikimo galią šiais atvejais, kai:

1) direktyva nebuvo įgyvendinta per nustatytą terminą (tieginis veikimas atsiranda pasibaigus tokiam terminui);

2) direktyvos nuostatos buvo įgyvendintos netinkamai;

3) direktyvos ar jos dalies, atitinkančios teisioginio veikimo kriterijus, nereikia įgyvendinti nacionalinėmis priemonėmis.

Be to, Europos Teisingumo teismas išplėtojo ir vadinamąjį direktyvų netiesioginio veikimo principą. Jo esmė yra ta, kad nacionaliniai teismai privalo aiškinti valstybių narių vidaus teisės nuostatas, atsižvelgdami į direktyvas [94].

Sprendimai. Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. 4 d. Sprendimas yra privalomas visas. Sprendimas, kuriame nurodomi jo adresatai, yra privalomas tik tiems adresatams [95]. Tai individualios priemonės, kurios gali būti skirtos tiek valstybėms narėms, tiek kitiems asmenims. Tai iš esmės daugiau administraciniai, o ne norminiai aktai. Privatiems asmenims skiriami sprendimai veikia tiesiogiai ir privalomai kaip individualūs administraciniai aktai. Valstybėms narėms skirti sprendimai paprastai yra susiję su konkrečių situacijų ar santykių sureguliavimu ir nenustato abstrakčių bendro pobūdžio taisyklių [96]. Sprendimai gali arba nustatyti pareigas, arba suteikti teises. Sprendimai pasižymi tiesioginiu veikimu.

Rekomendacijos ir nuomonės. Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 288 str. 5 d. Rekomendacijos ir nuomonės neturi privalomosios galios [97]. Nors rekomendacijos ir

---

[92] Davulis. T. Europos Sąjungos darbo teisės atsiradimas ir raida // Lietuvos darbo teisės raida ir perspektyvos, Vilnius. 2010. P. 132.

[93] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:LT:PDF Prisijungimo data 2011-04-15

[94] Tartilaitė. A. Darbų saugos ir sveikatos teisinis reguliavimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 92-93.

[95] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:LT:PDF Prisijungimo data 2011-04-15

[96] Davulis. T. Europos Sąjungos darbo teisės atsiradimas ir raida // Lietuvos darbo teisės raida ir perspektyvos, Vilnius. 2010. P. 160.

[97] Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:LT:PDF Prisijungimo data 2011-04-15

nuomonės yra neprivalomi teisės aktai, tačiau Europos Teisingumo Teismas yra nustatęs, kad spręsdami bylas nacianaliniai teismai turi atsižvelgti į rekomendacijas, o ypač tada, kai jos gali nurodyti, kaip aiškinti šalies vidaus teisės nuostatas, priimtas įgyvendinant rekomendacijas, arba kai rekomendacijos papildo privalomus Bendrijos teisės aktus. Jei valstybė ėmėsi įgyvendinti rekomendaciją, ji turi tą padaryti tinkamai. Europos Sąjungoje vyrauja požiūris, kad nacionalinės teisės aktai, skirti rekomendacijoms įgyvendinti, yra aiškinami pagal tokių rekomendacijų prasmę ir tikslus [98].

Europos Sąjungos teisės aktų sistemai nemažą įtaką daro ir Europos Komisijos bei Europos Sąjungos Tarybos komunikatai (oficialūs pranešimai, pareiškimai). Reikia paminėti Žaliąsias ir Baltąsias knygas. Žalioji knyga – tai Europos Komisijos dokumentas, skirtas sukelti Europos lygio diskusijas tam tikra tema. Žaliosios knygos gali tapti pagrindu teisės aktų pakeitimams, kurie vėliau išdėstomi Baltojoje knygoje. Baltoji knyga – tai Europos komisijos dokumentas, kuriame išdėstyti siūlymai dėl Europos Sąjungos veiksmų tam tikroje srityje. Kartais Baltojoje knygoje išdėstomi Žaliosios knygos pagrindu pateikti siūlymai. Kai Baltosios knygos siūlymams pritaria Europos Sąjungos Taryba, ji gali tapti Europos Sąjungos lygio programa atitinkamoje srityje [99].

Taigi, apibendrinant galime teigti, kad vienas iš unikalių Europos Sąjungos teisinės sistemos bruožų yra Bendrijos teisės normų viršenybė valstybių narių nacionalinės teisės normų atžvilgiu, taip pat jos tiesioginis veikimas bei tiesioginis taikymas visose valstybėse narėse, nes be šių principų būtų neįmanoma įgyvendinti Europos Sąjungos teisę, kadangi šalys, sukurdamos Europos Bendriją neribotam laikui, tam tikrose srityse apribojo savo suvenerias teises.

3.2. Europos Sąjungos teisės aktai koordinuojantys migruojančius asmenis

Viena iš pamatinių Europos Sąjungos piliečių teisių – laisvas asmenų judėjimas, tiesiogiai įtvirtintas pirminėje Bendrijos teisėje - Europos Bendrijos sutarties 39 straipsnyje nurodyta, kad darbuotojams yra suteikta teisė laisvai judėti visoje Europos Sąjungoje ieškant darbo ir įsidarbinant kitoje valstybėje narėje jos piliečiams nustatytomis sąlygomis. Šiame straipsnyje įtvirtinta, kad Bendrijoje užtikrinama darbuotojų judėjimo laisvė. Teisingumo Teismas [100] nusprendė, kad sąvoka ,,darbuotojas“ pagal Europos Bendrijos steigimo sutarties 39 straipsnį yra Bendrijos terminas ir neturi būti aiškinamas griežtai. Darbuotoju turi būti laikomas

[98] Tartilaitė. A. Darbų saugos ir sveikatos teisinis reguliavimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010. P. 94.
[99] Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos sąjungos socialinė politika. Vilnius, 2011. P. 27.
[100] Europos Teisingumo teismo 1986 m. liepos 3 d. sprendimas byloje Nr. 66/85 Lawrie-Blum // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61985CJ0066:EN:HTML Prisijungimo data 2011-09-24

bet kuris asmuo, kuris užsiima realia ir veiksminga veikla, išskyrus nereikšmingą ir pagalbinę veiklą. Darbo santykių buvimas nustatomas tada, kai asmuo tam tikrą laiką, kito asmens naudai ir jo vadovaujamas vykdo veiklą, už kurią gauna atlyginimą. Darbuotojo judėjimo laisvė reiškia, kad įdarbinimo, darbo užmokesčio ir kitų darbo ir užimtumo sąlygų atžvilgiu panaikinama bet kokia valstybių narių darbuotojų diskriminacija dėl pilietybės [101]. Laisvas judėjimo principas buvo įtvirtintas tam, kad darbuotojai galėtų iš tų valstybių, kuriose didelis nedarbas, judėti į tas, kuriose darbo lygis aukštas. Tokiose valstybėse darbuotojai galėjo susirasti darbą, galbūt gauti didesnį darbo užmokestį nei mokamas jų valstybėje, ir dirbti kvalifikuotą darbą, kurio poreikis priimančioje valstybėje buvo jaučiamas. Be to, nediskriminavimo principas garantavo, kad darbdaviai kandidatus rinksis įvertinę jų sugebėjimus, o ne pilietybę. Bent jau teoriškai turėjo taip būti. Realiame gyvenime darbuotojai neretai verčiau likdavo bedarbiais valstybėje, kur juos supo šeimos nariai ir artimi draugai. Bendrija į tai atsakė imdamasi priemonių, kurios suteikė teises ne tik darbuotojams, bet ir jų šeimoms, taip mėgindama paskatinti juos judėti. Tokį teisės aktus leidžiančių institucijų požiūrį parėmė ir Teisingumo Teismas, naudingai padėjęs užtikrinti šį tikslą, pirmiausia naikindamas laisvą judėjimą trukdančias kliūtis, o paskui ir rasdamas būdų užtikrinti darbuotojų ir jų šeimų integravimąsi priimančioje valstybėje. Dėl to įvyko pasikeitimų. Darbuotojus imta vertinti ne tik kaip gamybos veiksnį, reikalingą bendrosios rinkos tikslams įgyvendinti. Dabar jie vertinami kaip Europos Sąjungos piliečiai, turintys teises, kuriomis gali pasiremti prieš priimančiąją valstybę [102].

Ši teisė Europos Sąjungos piliečiui suteikia galimybę ne tik laisvai keliauti Europos Sąjungos teritorijoje, bet ir studijuoti, ieškoti darbo, dirbti savarankiškai ar dirbti samdomą darbą. Taigi įgyvendinant laisvo asmenų judėjimo Europos Sąjungoje teisę valstybėms narėms tenka svarbus uždavinys – užtikrinti darbuotojų migrantų socialinę apsaugą. Europos Sąjungos šalių socialinės apsaugos sistemos labai skiriasi. Taip yra todėl, kad kiekviena Europos Sąjungos šalis turi savitą socialinės apsaugos sistemą, kuri reguliuoja socialinės apsaugos santykius skirtingai nei kitos likusios Europos Sąjungos valstybės. Iš dalies tai lemia, kad atskirų Europos Sąjungos valstybių nacionaliniai socialinės apsaugos teisės aktai nepakankamai reguliuoja migruojančių asmenų, t.y. šių šalių darbuotojų socialinę ir sveikatos apsaugą. Vadovaujantis vien tik nacionaliniais teisės aktais, sunku būtų išvengti situacijų, kai asmuo praranda jau įgytas teises į socialines apsaugos išmokas ir negali įgyti naujų teisių, kai jis dvigubai apmokestinamas, ar iš viso lieka neapdraustas, t.y. be socialinių garantijų.

[101] Europos Bendrijos steigimo sutartis // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224 Prisijungimo data 2011-06-01

[102] Barnard. C. Europos Sąjungos materialinė teisė. Keturios laisvės. 2 knyga. Laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas. Vilnius: Eugrimas., 2006. P. 47

Bendros Europos Sąjungos socialinės sistemos nėra, kiekviena valstybė narė socialinę apsaugą reguliuoja atskirai. Europos Sąjunga yra didelė socialinės apsaugos sistemų įvairovė. Kiekvienos valstybės narės socialinės apsaugos sistema atspindi tos valstybės ekonomikos ir teisės raidą, politines nuostatas bei istorines sąlygas. Kiekviena valstybė narė sprendžia, kas turi būti apdraustas, kokios išmokos ar įmokos turi būti mokomos. Valstybės narės, laikydamosios Bendrijos teisės, pačios turi nustatyti savo socialinės apsaugos sistemos principus ir struktūrą, inter alia socialinės apsaugos sistemos išmokų suteikimo sąlygas, tačiau Bendrija, siekdama užtikrinti laisvą asmenų judėjimą Bendrijoje, imasi priemonių nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms koordinuoti.

Todėl koordinavimo nuostatomis nustatomos bendros taisyklės ir principai, kurių, taikydami nacionalinius įstatymus, turi laikytis visos nacionalinės valdžios institucijos, todėl taip užtikrinama, kad taikant skirtingus nacionalinės teisės aktus nenukentėtų asmenys, kurie naudojasi savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą arba jose viešėti.

Europos Sąjungos darbuotojų laisvas judėjimas negalėtų būti tinkamai įgyvendinamas, jei asmenys, nusprendę tokia laisve pasinaudoti, patirtų neigiamą poveikį dėl labai skirtingų valstybių socialinės apsaugos sistemų nustatymų, teisių ir pareigų. Europos Bendrijos steigimo sutarties 42 straipsnis nustato pareigą Europos Sąjungos institucijoms sukurti tokią bendrą koordinavimo sistemą, kuri užtikrintų laisvą darbuotojų judėjimą. Šiame straipsnyje įtvirtinta, kad Taryba, laikydamasi 251 straipsnyje nurodytos tvarkos, socialinės apsaugos srityje imasi priemonių, būtinų laisvam darbuotojų judėjimui užtikrinti; šiuo tikslu ji priima nuostatas, kaip migruojantiems darbuotojams ir jų išlaikytiniams užtikrinti:

a) pagal keleto valstybių įstatymus nustatomų visų prilyginamųjų laikotarpių sudėtį, kad jie įgytų ir išlaikytų teisę į socialines išmokas ir kad būtų galima apskaičiuoti tų išmokų dydį;

b) socialinių išmokų mokėjimą asmenims, gyvenantiems valstybių narių teritorijose [103].

Europos Sąjungos Taryba iškeltus socialinės apsaugos sistemos koordinavimo uždavinius sprendė priimdama atitinkamas reguliavimo taisykles, kad darbuotojų judėjimo laisvė taptų galima. Socialinės apsaugos koordinavimas remiasi keturias principais:

1) vienos valstybės teisės aktų taikymas (asmenys apsaugomi nuo dvigubų įmokų mokėjimo);
2) piliečių lygiateisiškumas (vienodos sąlygos taikomos visiems asmenims, dirbantiems šalyje, neatsižvelgiant į jų gyvenamąją vietą);

[103] Europos Bendrijos steigimo sutartis // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224 prisijungimo data 2011-06-01

3) įgytų teisių išsaugojimas (išmokų ,,eksportas“);
4) įgyjamų teisių išsaugojimas (draudimo arba gyvenimo laikotarpių, suteikiančių teisę į išmokas, sumavimas) [104].

Taigi, siekiant užtikrinti Europos Sąjungos migruojančių asmenų socialines garantijas buvo priimti socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai. Socialinės apsaugos koordinavimo nuostatos nepakeičia nacionalinių socialinės apsaugos sistemų viena Europos socialine apsaugos sistema. Toks suderinimas sunkiai įmanomas, nes valstybių narių socialinės apsaugos sistemos sukurtos atsižvelgiant į prioritetus ir laikantis senų tradicijų, giliai įsišaknijusių nacionalinėje kultūroje.

1971 m. birželio 14 d. buvo priimtas Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje” [105], kuriame nustatomos esminės koordinavimo normos. 1972 m. kovo 21 d. buvo priimtas Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką [106]. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. šie reglamentai buvo pradėti taikyti ir Lietuvoje, todėl Lietuva turi laikytis pagrindinių principų, kuriuos įtvirtina šie reglamentai:

1) asmeniui, dirbančiam pagal darbo sutartį arba savarankiškai (arba gyvenančiam valstybėje narėje), taikoma tik viena socialinės apsaugos sistema;
2) socialinės apsaugos teisės gali būti eksportuojamos visoje Europos Sąjungos teritorijoje, jeigu minėtas pagal darbo sutartį arba savarankiškai dirbantis asmuo gyvena kitoje valstybėje narėje negu ta, kurioje tos teisės buvo įgytos;
3) bet kokia diskriminacija dėl pilietybės draudžiama;
4) vienoje valstybėje narėje įgytos teisės negali būti prarandamos dirbant kitoje valstybėje narėje, nes visi draudimo, darbo ir gyvenimo laikotarpiai, į kuriuos turi būti atsižvelgiama pagal nacionalinius teisės aktus, gali būti sumuojami [107].

1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje” nustato taisykles, kaip elgtis darbuotojų atžvilgiu, kai jie

---

[104] Bernotas. D., Guogis. A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, P. 76.
[105] 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje” // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.
[106] 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31972R0574:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.
[107] Davulis T., Petrylaitė D., Petrylaitė V. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos darbo teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. P. 60.

persikelia iš vienos Bendrijos šalies į kitą. Bendrąja strategija, kuri įtvirtinta minėtuose teisės aktuose, siekiama valstybių narių socialinės apsaugos sistemas ne suderinti, unifikuoti, o efektyviai koordinuoti. Tai reiškia, kad šis teisės aktas:

1) nekelia jokių reikalavimų nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms (nereikalauja keisti nacionalinę teisę);
2) reikalauja išspręsti tik transnacionalinius klausimus, kad būtų apgintos migruojančių darbuotojų teisės;
3) negali pakeisti nacionaliniuose įstatymuose nustatytų normų: draudimo stažo, pensinio amžiaus, minimalaus atlyginimo dydžio ir kt.;
4) netaikomas toms išmokoms, kurių nėra nacionaliniuose įstatymuose [108].

Pagal 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamento (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" 2 str. 1 d. šis reglamentas taikomas darbuotojams, kuriems yra ar buvo taikomi vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktai ir kurie yra vienos iš valstybių narių piliečiai arba asmenys be pilietybės ar pabėgėliai, gyvenantiems vienos iš valstybių narių teritorijoje, taip pat jų šeimos nariams ir maitintojo netekusiems asmenims. Be to, šis reglamentas taikomas darbuotojų, kuriems buvo taikomi vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktai, maitintojo netekusiems asmenims, nepaisant tokių darbuotojų nacionalinės priklausomybės, jeigu maitintojo netekę asmenys yra vienos iš valstybių narių piliečiai arba asmenys be pilietybės ar pabėgėliai, gyvenantys vienos iš valstybių narių teritorijoje. Šis reglamentas taikomas valstybės tarnautojams ir pagal teisės aktus jiems prilygintiems asmenims, jeigu jiems taikomi arba buvo taikomi valstybės narės teisės aktai, kuriems galioja šis reglamentas [109]. Pagal šio reglamento 1 straipsnio a) punktą darbuotojas reiškia bet kurį asmenį, apdraustą privalomu arba neprivalomu nuolatiniu draudimu nuo vienos ar daugiau rizikų, kurias apima pagal darbo sutartį dirbančių asmenų socialinės apsaugos sistemos sritys, be to, bet kurį asmenį, apdraustą privalomu draudimu nuo vienos ar daugiau rizikų, kurias apima šiuo reglamentu reglamentuojamos socialinės apsaugos sritys pagal socialinės apsaugos sistemą, taikomą visiems gyventojams arba visiems dirbantiems gyventojams, jeigu šis asmuo: gali būti pripažintas pagal darbo sutartį dirbančiu asmeniu pagal šios sistemos administravimo ar finansavimo būdą, arba jeigu tokių kriterijų nėra, jis yra apdraustas nuo kitos V priede apibrėžtos rizikos remiantis pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims galiojančia sistema privalomu arba neprivalomu nuolatiniu draudimu, be to, bet kuris savanorišku draudimu apdraustas asmuo nuo

[108] Juknevičius. A., Schafer. H. M. Europos Bendrijos bendrosios rinkos teisė. Kaunas. 2005. P. 125.
[109] 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.

vienos ar daugiau rizikų, kurias apima šiuo reglamentu reglamentuojamos socialinės apsaugos sritys pagal valstybės narės socialinės apsaugos sistemą, skirtą pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ar visiems gyventojams, arba tam tikroms gyventojų grupėms, jeigu toks asmuo anksčiau buvo apdraustas privalomu draudimu nuo tos pačios rizikos pagal tos pačios valstybės narės sistemą, skirtą pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims. Taigi analizuojant šią sąvoką, galime pasakyti, kad darbuotojas apibūdinamas remiantis jo priklausomybe socialinės apsaugos sistemai, kadangi Europos Teisingumo teismas [110] nagrinėdamas Kuusijarvi bylą nusprendė, kad asmuo yra laikomas socialinės apsaugos sistemos dalyviu, taigi ir darbuotoju reglamento prasme, jei jis yra apdraustas bent nuo vienos iš rizikų, kurias apima šis reglamentas. Minėtoje byloje buvo nagrinėjama situacija, kai asmuo Reglamento įsigaliojimo metu jau buvo bedarbis, tačiau pagal nacianalinę sistemą jis buvo laikomas bedarbiu ir jam buvo mokama bedarbio pašalpa, todėl Europos Teisingumo teismas nustatė, kad toks asmuo turi darbuotojo statusą ir jam taikytinas Reglamentas.

1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamento (EEB) Nr. 1408/71 „Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" 4 straipsnyje numatyta, kad šis reglamentas taikomas visiems teisės aktams, kurie apima šias socialinės apsaugos sritis:

a) ligos ir motinystės išmokas;

b) invalidumo išmokas, įskaitant tas, kurios skirtos darbingumui išsaugoti ar atgauti;

c) senatvės išmokas;

d) išmokas maitintojo netekusiems asmenims;

e) išmokas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų;

f) išmokas mirties atveju;

g) bedarbio išmokas;

h) išmokas šeimai.

Europos Teisingumo teismas priėmė sprendimą Hoever ir Zachow byloje, kurioje nurodė konkrečių išmokų skyrimo sąlygas – į koordinavimo sritį patenka tik tos išmokos, kurias skiriant asmens teisinė padėtis yra teisiškai nustatyta ir iš anksto apibrėžta, o išmoka turi būti susieta su viena iš socialinės apsaugos sričių, išvardytų Reglamento 1408/71 4 straipsnyje [111].

Šis reglamentas taikomas visoms bendrosioms ir specialioms socialinės apsaugos sistemoms, nepaisant to, ar jos susijusios ar nesusijusios su įmokų mokėjimu, bei sistemoms,

[110] Europos Teisingumo teismo 1998 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-275/96 Kuusijarvi // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61996CJ0275:EN:HTML Prisijungimo data 2011-09-24

[111] Europos Teisingumo teismo 1996 m. spalio 10 d. sprendimas byloje C-245/94 Hoever ir Zachow // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CJ0245:EN:HTML Prisijungimo data 2011-09-24

susijusioms su darbdavio ar laivo savininko atsakomybe mokant 1 dalyje nurodytas išmokas. Šis reglamentas netaikomas socialinei ir medicininei paramai, išmokų karo aukoms ar dėl jo pasekmių sistemoms, taip pat valstybės tarnautojų ir jiems prilygintų asmenų specialioms sistemoms. Tai reiškia, kad vienoje valstybėje narėje apdaustas sveikatos draudimu asmuo, turi teisę gauti svaikatos priežiūros paslaugas kitoje valstybėje narėje, o šių paslaugų išlaidas kompensuos šalies, kurioje asmuo yra apdraustas privalomuoju sveikatos draudimu, kompetentinga sveikatos draudimu įstaiga. Reglamentas nenumato, kad šalys taikytų specifines socialinės apsaugos sistemas, reikalauja tik to, kad darbuotojai būtų apsaugomi ir socialinių teisių netekimas neribotų darbuotojų migracijos. Reglamentai turi ribotą tikslą ta prasme, kad jie siekia ne vienodinti, o koordinuoti nacionaliones socialines apsaugos sistemas. Tai reiškia, kad šalys narės iš esmės yra visiškai laisvos spręsti, ką drausti, kokias išmokas ir kokiomis sąlygomis mokėti, kiek įmokų asmuo privalo įmokėti, kaip išmokos turėtų būti apskaičiuojamos ir kaip ilgai jos turi būti mokamos. Taigi reglamentai nedaro įtakos savitiems nacionalinių socialinės apsaugos sistemų bruožams [112].

Galiojant 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentui (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje", jis buvo svarbiausias koordinacinis dokumentas, kurio pagrindinė funkcija buvo nacionalines socialines apsaugos sistemas pritaikyti tarptautinėms situacijoms, siekiant užtikrinti, kad šalių narių migruojantys darbuotojai ir jų šeimos nariai išsaugotų visas jiems priklausančias socialines garantijas.

2004 m. balandžio 29 d. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" [113], o 2009 m. rugsėjo 16 d. priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009 [114], kurie nuo 2010 m. gegužės 1 d. pakeitė 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentą (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" ir 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos (EEB) reglamentą Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 įgyvendinimo tvarką.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos 48 straipsnyje numatyta, kad Europos Parlamentas ir Taryba, spręsdami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, socialinės apsaugos srityje imasi priemonių, būtinų laisvam darbuotojų judėjimui užtikrinti, šiuo tikslu jie

[112] Bernotas. D., Guogis. A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, P. 77.
[113] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.
[114] 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:284:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.

priima nuostatas, kaip migruojantiems samdomiems ir savarankiškai dirbantiems darbuotojams ir jų išlaikytiniams užtikrinti:

a) pagal keleto valstybių įstatymus nustatomų visų prilyginamųjų laikotarpių sudėtį, kad jie įgytų ir išlaikytų teisę į socialines išmokas ir kad būtų galima apskaičiuoti tų išmokų dydį;

b) socialinių išmokų mokėjimą asmenims, gyvenantiems valstybių narių teritorijose.

Naujieji Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai bus taikomi tik santykiuose su Europos Sąjungos valstybėmis narėmis ir tik Europos Sąjungos piliečiams iš jų šeimų nariams. Trečiųjų šalių piliečiams, teisėtai gyvenantiems Europos Sąjungos valstybės narės teritorijoje, bus taikomi senieji reglamentai, kol atitinkamai nebus pakeistas 2003 m. gegužės 14 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 859/2003, išplečiantis reglamento (EEB) Nr. 1408/71 ir reglamento (EEB) Nr. 574/72 nuostatų taikymą trečiųjų šalių piliečiams, kuriems jos dar netaikomos dėl jų pilietybės.

Santykiuose su Europos Ekonominės Erdvės (Norvegija, Lichtenšteinas, Islandija) valstybėmis narėmis ir Šveicarija lieka galioti senieji Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentai, kol atitinkamai nebus pakeistas Europos Ekonominės Erdvės susitarimo IV priedas (Socialinė apsauga) ir Europos Bendrijos bei jos valstybių narių ir Šveicarijos Konfederacijos susitarimas dėl laisvo asmenų judėjimo [115].

2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" [116] 2 straipsnyje numatyta, kad šis reglamentas taikomas valstybės narės piliečiams, asmenims be pilietybės ir pabėgėliams, gyvenantiems vienoje iš valstybių narių, kuriems yra ar buvo taikomi vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktai, bei jų šeimos nariams ir maitintojo netekusiems asmenims. Be to, šis reglamentas taikomas asmenų, kuriems buvo taikomi vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktai, maitintojo netekusiems asmenims, nepaisant tokių asmenų pilietybės, jeigu maitintojo netekę asmenys yra vienos iš valstybių narių piliečiai arba asmenys be pilietybės arba pabėgėliai, gyvenantys vienos iš valstybių narių teritorijoje. Taigi naujasis reglamentas taikomas visiems Europos Sąjungos piliečiams, t.y. naujos koordinavimo taisyklės taikomos ne tik asmenims dirbantiems pagal darbo sutartį ar savarankiškai ir jų šeimos nariams, bet ir neaktyviems Europos Sąjungos piliečiams. Taigi palyginus šį straipsnį su atitinkamu Reglamento 1408/07 straipsniu matyti, kad naujasis reglamentas nebeišskiria atskirų asmenų kategorijų, o išryškina pagrindinį asmeninio taikymo

[115] Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija // http://www.socmin.lt/index.php?1239887491 Prsijungimo data 2011-06-04.

[116] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.

srities kriterijų – nacionalinių teisės aktų taikymą. Naujosios taisyklės ne tik geriau užtikrina laisvo judėjimo principą, bet akivaizdžiai atlieka ir kur kas platesnes funkcijas – stiprina Europos Sąjungos pilietybės idėją, prisideda prie socialinės aprėpties skatinimo [117].

Europos socialinės apsaugos nuostatomis gali remtis visos Europos Sąjungai ir Europos ekonominei erdvei (EEE) (Norvegija, Islandija, Lichtenšteinas) priklausančios šalys bei Šveicarija. Naujieji reglamentai Nr. 883/2004 ir 987/2009 EEE šalims ir Šveicarijai bus taikomi tik iš dalies pakeitus susitarimus su EEE ir Šveicarija. Iki tol toms šalims tebebus taikomi reglamentai Nr. 1408/71 ir 574/72 [118].

2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" [119] 11 straipsnyje numatyta, kad asmenims, kuriems taikomas šis reglamentas, taikomi tik vienos valstybės narės teisės aktai. Tie teisės aktai taikomi remiantis šioje antraštinėje dalyje numatytomis nuostatomis. Šioje antraštinėje dalyje asmenys, gaunantys išmokas pinigais už darbą pagal darbo sutartį arba savarankišką darbą, laikomi dirbančiais minėtą darbą. Ši nuostata netaikoma invalidumo, senatvės ir maitintojo netekimo pensijoms, pensijoms dėl nelaimingų atsitikimų darbe, profesinių ligų ir ligos išmokoms pinigais už neriboto laikotarpio gydymą. Laikantis šio reglamento 12 - 16 straipsnių nuostatų:

a) vienoje valstybėje narėje pagal darbo sutartį arba savarankiškai dirbantiems asmenims taikomi tos valstybės teisės aktai;

b) valstybės tarnautojams taikomi tos valstybės narės teisės aktai, kurie galioja juos į darbą priėmusiai administracijai;

c) asmenims, pagal 65 straipsnio nuostatas, gaunantiems bedarbio pašalpas vadovaujantis valstybės narės, kurioje jie gyvena, teisės aktais, taikomi tos valstybės narės įstatymai;

d) asmenims, pašauktiems arba pakartotinai pašauktiems į tarnybą valstybės narės ginkluotosiose pajėgose arba į jos civilinę tarnybą, taikomi tos valstybės narės teisės aktai;

e) visiems kitiems asmenims, kuriems netaikomi a–d papunkčiai, taikomi tos valstybės narės, kurioje jie gyvena, teisės aktai, nepažeidžiant kitų šio reglamento nuostatų, garantuojančių jiems išmokas pagal vienos ar daugiau valstybių narių teisės aktus.

---

[117] Davulis T., Petrylaitė D., Petrylaitė V. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos darbo teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. P. 68.

[118] Europos Komisijos interneto svetainė. Socialinės apsaugos koordinavimas Europos Sąjungoje // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=853&langId=lt prisijungimo data 2011-06-04.

[119] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.

Šioje antraštinėje dalyje darbas pagal darbo sutartį arba savarankiškas darbas, paprastai atliekami laive, kuris plaukioja su valstybės narės vėliava, laikomas darbu toje valstybėje narėje. Tačiau asmeniui, dirbančiam laive, plaukiojančiame su valstybės narės vėliava, ir gaunančiam atlyginimą už šį darbą iš įmonės ar asmens, kurių registruota buveinė arba veiklos vieta yra kitos valstybės narės teritorijoje, taikomi pastarosios valstybės teisės aktai, jeigu asmuo gyvena tos valstybės teritorijoje. Įmonė ar asmuo, mokantis atlyginimą, taikant minėtus teisės aktus, laikomas darbdaviu. Tačiau reglamento 12 straipsnyje numatyta speciali taisyklė - asmeniui, kuris dirba pagal darbo sutartį valstybėje narėje darbdavio, kuris paprastai ten verčiasi savo veikla, vardu, ir kurį darbdavys išsiunčia į kitą valstybę narę dirbti to darbdavio vardu, toliau taikomi pirmosios valstybės narės teisės aktai, su sąlyga, kad numatyta darbo trukmė neviršija dvidešimt keturių mėnesių, ir jis nesiunčiamas pakeisti kito asmens.

Dėl taikytinos teisės ginčas buvo sprendžiamas 2011-02-07 Vilniaus apygardos administraciniame teisme, kuriame pareiškėja kreipėsi į teismą su skundu, kuriuo prašė panaikinti 2010-08-31 Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Užsienio išmokų tarnybos (toliau – Tarnyba) sprendimą Nr. SPR-3; 2010-10-08 Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos darbo ministerijos (toliau – VSDFV) sprendimą Nr. SN-6 ir įpareigoti Tarnybą priimti naują sprendimą, kuriuo būtų iš naujo apsvarstytas UAB „Baltstatus“ prašymas išduoti E 101 LT formas UAB „Baltstatus“ darbuotojams. Ginčo dalykas – Tarnybos 2010-08-31 sprendimo Nr. SPR-3 bei VSDFV sprendimo Nr. SN-6 teisėtumas ir pagrįstumas. Ginčo esmė – ar pagrįstai atsisakyta išduoti E 101 LT formos pažymas UAB „Baltstatus“ darbuotojams. Ginčo teisinius santykius reglamentuoja: 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (toliau – Reglamentas (EB) Nr. 883/2004); 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (toliau – Reglamentas (EB) Nr. 987/2009); Socialinės apsaugos sistemų koordinavimo administracinės komisijos 2009 m. birželio 12 d. sprendimas Nr. A2 dėl Reglamento (EB) Nr. 883/2004 12 straipsnio dėl teisės aktų taikymo komandiruotiems darbuotojams ir savarankiškai dirbantiems asmenims, laikinai dirbantiems ne kompetentingoje šalyje, aiškinimo (toliau – Sprendimas Nr. A2); VSDFV direktoriaus 2010 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-253 patvirtintas Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentų nuostatų, susijusių su taikytinos teisės nustatymu, įgyvendinimo tvarkos aprašas. Tvarkos aprašo (akto redakcija, galiojusi nuo 2010-06-18 iki 2010-11-19) 5 punktas numatė, kad E 101 LT formos pažyma išduodama asmeniui, pagal darbo sutartį dirbančiam Lietuvoje, kurį įmonė (darbdavys) siunčia dirbti jos

naudai į kitą Europos Sąjungos valstybę narę (Reglamento (EB) Nr. 883/2004 12 straipsnio 1 dalis), jeigu yra šios sąlygos:

- iki siuntimo laikinai dirbti į Europos Sąjungos valstybę narę pradžios siunčiamas asmuo yra apdraustas valstybiniu socialiniu draudimu Lietuvoje (atsižvelgiant į Sprendimo A2 nuostatas); numatoma darbo Europos Sąjungos valstybėje narėje trukmė neviršija 24 mėnesių;
- darbuotojas nėra siunčiamas pakeisti kitą darbuotoją, kurio siuntimo dirbti laikotarpis baigėsi;
- siuntimo dirbti laikotarpiu išsaugomas tiesioginis ryšys tarp siunčiamo darbuotojo ir darbdavio Lietuvoje;
- lieka galioti Lietuvoje sudaryta darbo sutartis;
- Lietuvos darbdavys garantuoja darbo sutartyje numatytų įsipareigojimų vykdymą;
- Lietuvos darbdavys turi teisę atleisti darbuotoją iš darbo;
- Lietuvos darbdavys nustato atliekamo darbo pobūdį;
- Lietuvos darbdavys moka už išsiųstą darbuotoją valstybinio socialinio draudimo įmokas;
- siunčiantis darbdavys vykdo didelę veiklos dalį Lietuvoje.

Taigi, teismas daro išvadą, kad siekiant gauti E 101 LT formos pažymą, reikalinga atitikti visas Tvarkos aprašo 5 punkte numatytas sąlygas. Tvarkos aprašo 5 p. nurodytas kriterijus „siunčiantis darbdavys vykdo didelę veiklos dalį Lietuvoje“ konkretizuojamas Tvarkos aprašo 6 ir 7 punktuose. Nustatant, ar siunčiantis darbdavys vykdo didelę veiklos dalį Lietuvoje, atsižvelgiama į:

1) buveinės registracijos ir administracijos vietą;

2) administracijos darbuotojų skaičių ir vietą, kur dirba samdomi darbuotojai ir administracijos personalas;

3) sutartis, sudarytas vykdant ekonominę veiklą Lietuvoje ir užsienyje;

4) pajamas iš veiklos Lietuvoje ir užsienyje per pastaruosius 12 mėnesių;

5) ekonominės veiklos Lietuvoje trukmę per pastaruosius 12 mėnesių iki darbuotojų siuntimo dirbti (įmonės, pradedančios veiklą Lietuvoje – visą veiklos vykdymo laikotarpį);

6) ekonominę veiklą Lietuvoje po darbuotojų siuntimo dirbti;

7) kitus objektyvius kriterijus, atsižvelgiant į vykdomos veiklos pobūdį (Tvarkos aprašo 6 punktas).

Darbdavio veiklos Lietuvoje dalis negali būti pripažinta didele, jei:

1) iki darbuotojų siuntimo dirbti į Europos Sąjungos valstybę narę darbdavys Lietuvoje vykdė ekonominę veiklą trumpiau nei 2 mėnesius per pastaruosius 12 mėnesių;

2) po darbuotojų siuntimo dirbti darbdavys netęsia ekonominės veiklos Lietuvoje;

3) Lietuvoje darbdavys atlieka tik vidaus valdymo veiklą;

4) darbdavio pajamos iš veiklos Lietuvoje sudaro mažiau nei 10 procentų visų to darbdavio pajamų.

Ši nuostata nėra taikoma įmonėms, pradedančioms veiklą Lietuvoje. Įvertinęs minėtas teisės aktų nuostatas, teismas daro išvadą, kad Tvarkos aprašo 6 ir 7 punktai negali būti taikomi atsietai, kadangi 6 punkte įtvirtintas pozityvusis reguliavimas (veiklos dalis pripažintina didele, jei tenkinamos konkrečios sąlygos), o 7 punkte – negatyvusis (jei tenkinamos sąlygos, veiklos dalis negali būti pripažinta didele). Darytina išvada, kad net ir tuo atveju, jei siunčiantis darbdavys atitinka visus 6 punkte išvardytus kriterijus, bent vieno iš 7 punkto kriterijų neatitikimas reiškia, kad darbdavio veiklos dalis Lietuvoje negali būti įvertinta kaip didelė. Šiuo atveju teismas, įvertinęs ginčijamų sprendimų turinį, daro išvadą, kad pagrindinis argumentas neišduoti pareiškėjai E 101 LT formos pažymos buvo tas, kad ji nevykdo didelės veiklos dalies Lietuvoje, kadangi jos pajamos iš veiklos Lietuvoje sudaro mažiau nei 10 procentų visų pajamų [120].

Naujuose Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemų koordinavimo reglamentuose, kaip ir senuose reglamentuose, įtvirtinti 4 pagrindiniai principai:

1) draudžiama diskriminacija dėl pilietybės;

2) asmuo draudžiamas socialiniu draudimu tik vienoje valstybėje narėje;

3) draudimo laikotarpiai įgyti skirtingose valstybėse narėse yra sumuojami;

4) išmokos gali būti eksportuojamos.

Tačiau naujajame Europos Tarybos Reglamente Nr. 883/2004 (kuris įsigaliojo 2010 m. gegužės 1 d.) įvestas dar vienas principas – vienodas požiūris į išmokas, pajamas, faktus ir įvykius. Šis principas reiškia, kad:

- jeigu pagal kompetentingos valstybės narės teisės aktus socialinės apsaugos išmokų ir kitų pajamų gavimas turi tam tikras teisines pasekmes,

[120] 2011 m. vasario 7 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-1010-171/2011

atitinkamos tų teisės aktų nuostatos taip pat taikomos gaunant lygiavertes išmokas, teisė į kurias buvo įgyta pagal kitos valstybės narės teisės aktus;

- jeigu pagal komtetentingos valkstybės narės teisės aktus laikoma, kad teisinės pasekmės atsirado dėl tam tikrų faktų arba įvairių įvykių, ta valstybė narė atsižvelgia į tokius faktus arba įvykius, atsiradusius bet kurioje valstybėje narėje, tartum jie būtų atsiradę jos teritorijoje [121].

Šiame reglamente taip pat įtvirtinama valstybių narių pareiga socialinės apsaugos tikslais įskaityti draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo ir gyvenimo laikotarpius, paskaičiuotus pagal bet kurios kitos valstybės teisės aktus (6 str.). Reglamentu 883/2004 taip pat siekiama užkirsti kelią piktnaudžiavimui socialinėmis išmokomis, kai siekiama už tą patį privalomojo draudimo laikotarpį gauti kelias tos pačios rūšies išmokas [122].

2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento Nr. 883/2004 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" [123] 3 straipsnyje numatyta, kad šis reglamentas taikomas visiems teisės aktams, kurie apima šias socialinės apsaugos sritis:

a) ligos išmokas;

b) motinystės ir lygiavertes tėvystės išmokas;

c) invalidumo išmokas;

d) senatvės išmokas;

e) maitintojo netekimo išmokas;

f) išmokas dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų;

g) išmokas mirties atveju;

h) bedarbio išmokas;

i) priešpensines išmokas;

j) išmokas šeimai.

Taigi, lyginant 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos priimtą reglamentą (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje" ir 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos priimtą reglamentą Nr. 883/2004 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" matyti, kad naujasis reglamentas buvo papildytas dvejomis socialinės apsaugos sritimis, t.y. tėvystės išmokos ir priešpensinės išmokos.

---

[121] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 341-342.

[122] Vėgėlė. I. Europos Sąjungos teisė.Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius. 2011. P. 160-161,

[123] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-01.

Tačiau minėtos nuostatos netaikomos šioms sritims:

1) socialinei paramai ir medicinos pagalbai: šios išmokos paprastai priklauso nuo materialinės padėties ir nėra susijusios su minėtomis kategorijomis;

2) išmokoms, kurios skiriamos karo ir karo veiksmų ar jų pasekmių aukoms, nusikaltimų, nužudymo ar teroro aktų aukoms, nukentėjusiesiems dėl savo pareigą vykdančių valstybės agentų padarytos žalos arba aukoms, kurios pateko į nepalankią padėtį dėl politinių ar religinių priežasčių arba dėl savo kilmės [124].

Nustatant asmens teisę į išmokas pagal Europos Sąjungos teisę, privalo būti įvertinti trys elementai:

1) taikytinos teisės nustatymas;
2) laikotarpių sumavimas;
3) lygybės principas [125].

Be to, nemažai išvardintų išmokų turi dvi kategorijas, tai yra išmokos pinigais ir išmokos natūra. Išmokos pinigais mokamos vietoj gaunamų pajamų, o išmokos natūra apima sveikatos priežiūrą, medicininį gydymą, vaistus ir t.t. Išmokas pinigais moka ta valstybė, pagal kurios teisės aktus asmuo yra apdraustas, nepaisant to, ar asmuo gyvena šioje valstybėje ar ne. Išmokas natūra taip pat suteikia ta valstybė, kurioje asmuo apdraustas.

Ligos (laikinojo nedarbingumo) motinystės ir lygiavertės tėvystės išmokų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 1 skyriuje. Norint aiškiau suprasti reglamento nuostatas, būtina išsiaiškinti reglamente vartojamas sąvokas.

Reglamento 1 str. m. punkte numatyta, kad kompetentinga valdžios institucija – tai kiekvienos atskiros valstybės narės ministras, ministrai ar kita lygiavertė valdžios institucija, kuri yra atsakinga už socialinės apsaugos sistemas visos atitinkamos valstybės narės teritorijoje arba bet kurioje jos dalyje.

Reglamento 1 str. q. punkte kompetentinga įstaiga – tai įstaiga, kurioje atitinkamas asmuo yra apdraustas prašymo gauti išmoką pateikimo metu; arba įstaiga, kurioje atitinkamas asmuo turi ar turėtų teisę į išmokas, jeigu jis, jo šeimos narys ar nariai gyventų valstybės narės teritorijoje, kurioje yra ši įstaiga; arba įstaiga, kurią paskiria valstybės narės kompetentinga valdžios institucija; arba kai sistema susijusi su darbdavio atsakomybe už 3 straipsnio 1 dalyje nurodytas išmokas, darbdavį arba atitinkamą draudiką, arba jiems nevykdant šių įsipareigojimų, valdžios įstaiga arba institucija, paskirta atitinkamos valstybės narės kompetentingos valdžios institucijos.

[124] Europos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. Europos Komisija, Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas., Europos Sąjunga. 2010. P. 16-17.
[125] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 353.

Reglamento 1 str. r. punkte gyvenamosios vietos įstaiga ir buvimo vietos įstaiga – atitinkamai reiškia įstaigą, kuri yra kompetentinga mokėti išmokas atitinkamam asmeniui pagal jo gyvenamąją vietą, ir įstaigą, kuri yra kompetentinga mokėti išmokas atitinkamam asmeniui pagal jo buvimo vietą remiantis tų įstaigų įgyvendinamais teisės aktais, arba, kai tokios įstaigos nėra, įstaigą, kurią paskiria atitinkamos valstybės narės kompetentinga valdžios institucija.

Reglamento 1 str. s. punkte kompetentinga valstybė narė – tai valstybė narė, kurios teritorijoje yra įsikūrusi kompetentinga įstaiga.

Pagal šio reglamento 21 straipsnio 1 dalį apdraustasis ir jo šeimos nariai, gyvenantys arba būnantys valstybėje narėje, kuri nėra kompetentinga valstybė narė, turi teisę gauti išmokas pinigais, kurias moka kompetentinga įstaiga pagal jos įgyvendinamų teisės aktų nuostatas. Tačiau kompetentingos įstaigos ir gyvenamosios ar buvimo vietos įstaigos susitarimu tokias išmokas kompetentingos įstaigos lėšomis pagal kompetentingos valstybės narės teisės aktus gali mokėti gyvenamosios arba buvimo vietos įstaiga [126].

Ligos išmokos pinigais paprastai skiriamos vietoj pajamų (darbo užmokesčio, algų), kurių dėl ligos laikinai negaunama. Ligos išmokomis pinigais taip pat gali būti laikomos ir išmokos, skiriamos susidarius išskirtinei padėčiai (pavyzdžiui, priklausomybei). Šios išmokos paprastai visada mokamos pagal valstybės, kurioje asmuo yra apdraustas, teisės aktus, kad ir kurioje valstybėje gyvena ar vieši. Tai taikoma visoms apdraustų asmenų kategorijoms ir visiems atvejams. Išmokų dydis ir mokėjimo trukmė visiškai priklauso nuo valstybės, kurioje asmuo yra apdraustas, teisės aktų. Taigi visas išmokas pinigais jums paprastai tiesiogiai mokės tos valstybės kompetentinga įstaiga [127].

Jeigu asmuo, turintis teisę gauti ligos arba motinystės išmoką, gyvena valstybės narės, kitos negu kompetentinga valstybė, teritorijoje, jis gaus ligos arba motinystės išmoką toje valstybėje, kurioje gyvena, t.y. paskirta ligos arba motinystės išmoka bus eksportuojama. Vadovaujantis Europos Sąjungos teisės nuostatomis, nustatant teisę į ligos arba motinystės išmoką, yra sumuojami draudimo, darbo arba gyvenimo laikotarpiai [128].

Pagal šio reglamento 17 straipsnį apdraustasis ir jo šeimos nariai, gyvenantys valstybėje narėje, kuri nėra kompetentinga valstybė narė, toje valstybėje narėje, kurioje gyvena, gauna

[126] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

[127] Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes Prisijungimo data 2011-06-10

[128] Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m. P. 355.

išmokas natūra, kurias kompetentingos įstaigos vardu moka gyvenamosios vietos įstaiga pagal tos įstaigos taikomų teisės aktų nuostatas, tartum jie būtų apdrausti pagal minėtus teisės aktus [129].

Ligos išmokos natūra apima sveikatos priežiūrą, medicininį gydymą, vaistus ir hospitalizavimą, tam tikras išmokas asmenims, kuriems reikalinga slauga, taip pat tiesiogines išmokas, skirtas jų išlaidoms padengti. Paprastai šios išmokos mokamos pagal valstybės, kurioje asmuo gyvena ar vieši, teisės aktus, tarsi būtų apdraustas toje valstybėje [130].

Išmokų dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 2 skyriuje.

Reglamento 36 straipsnyje įtvirtinta, kad asmuo, kuris patyrė nelaimingą atsitikimą darbe arba susirgo profesine liga ir kuris gyvena arba būna valstybėje narėje, kuri nėra kompetentinga valstybė narė, gauna specialias nelaimingus atsitikimus ir profesines ligas aprėpiančios sistemos išmokas natūra, kurias kompetentingos įstaigos vardu moka gyvenamosios arba buvimo vietos įstaiga pagal savo taikomus teisės aktus, tartum jis būtų apdraustas remiantis minėtais teisės aktais [131].

Jeigu asmuo patyrė nelaimingą atsitikimą darbe arba serga profesine liga, jis turi teisę į išmokas natūra pagal valstybės, kurioje gyvena, teisės aktus. Jeigu asmuo gyvena kitoje valstybėje narėje nei ta, kurioje yra apdraustas, gyvenamosios vietos valstybės įstaiga suteiks jam išmokas natūra pagal šios valstybės teisės aktus. Atitinkamas gyvenamosios vietos valstybės išlaidas kompensuos valstybės, kurioje asmuo yra apdraustas, kompetentinga įstaiga [132].

Išmokos mirties atveju skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinės dalyje 3 skyriuje.

Reglamento 42 straipsnyje įtvirtinta, kad jeigu apdraustasis arba jo šeimos narys miršta valstybėje narėje, kuri nėra kompetentinga valstybė, laikoma, kad mirtis įvyko kompetentingoje valstybėje narėje. Kompetentinga įstaiga pagal jos taikomus teisės aktus mirties atveju mokamas išmokas privalo skirti netgi tada, kai turintis teisę jas gauti asmuo gyvena valstybėje narėje, kuri

---

[129] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

[130] Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes Prisijungimo data 2011-06-10

[131] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

[132] Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes Prisijungimo data 2011-06-10

nėra kompetentinga valstybė. Šios nuostatos taip pat taikomos ir tuo atveju, jeigu mirtis įvyksta dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba dėl profesinės ligos [133].

Kaip ir visų kitų išmokų kategorijų atvejais, valstybės narės nacionalinė įstaiga turi atsižvelgti į draudimo ar gyvenimo laikotarpius, įgytus pagal bet kurios kitos valstybės narės teisės aktus, jeigu tai būtina teisei į išmoką mirties atveju įgyti. Išmoką mirties atveju sumokės valstybės, kurioje velionis buvo apdraustas, įstaiga neatsižvelgiant į valstybę narę, kurioje gyvena teisę į šias išmokas turintys asmenys [134].

Invalidumo išmokų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 4 skyriuje. Apskaičiuojant ir mokant invalidumo (neįgalumo) pensijas, galioja tos pačios pagrindinės taisyklės kaip ir apskaičiuojant bei mokant senatvės pensijas.

Senatvės ir maitintojo netekimo pensijų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 5 skyriuje. Europos Sąjungos senatvės pensijų nuostatomis garantuojamos šios teisės:

1) Kiekvienoje valstybėje narėje, kurioje asmuo buvo apdraustas, jo draudimo duomenys saugomi tol, kol sulaukia pensinio amžiaus. Kitaip tariant, jeigu asmuo toje valstybėje narėje nebedraudžiamas, sumokėtos įmokos nei perduodamos kitai valstybei narei, nei jam išmokamos;

2) Mokėti senatvės pensiją sulaukus pensinio amžiaus asmeniui turės kiekviena valstybė narė, kurioje buvote apdraustas. Pavyzdžiui, jeigu jis dirbo trijose valstybėse narėse, sulaukęs pensinio amžiaus gaus tris atskiras senatvės pensijas;

3) Ši pensija bus apskaičiuojama remiantis asmens draudimo duomenimis kiekvienoje valstybėje narėje. Suma, kurią gaus iš kiekvienos iš valstybių narių, priklausys nuo jo draudimo kiekvienoje valstybėje trukmės.

Šiais principais užtikrinama, kad niekas neatsidurtų nepalankioje padėtyje dėl to, kad dirbo keliose valstybėse narėse: jokia įmoka nebus prarasta, įgytos teisės bus apsaugotos ir kiekviena valstybė narė mokės pensiją, atitinkančią joje įgytus draudimo laikotarpius. Kiekviena valstybė moka nei daugiau, nei mažiau kaip tą pensiją, kuri buvo „uždirbta“, visų pirma darbuotojui mokant įmokas [135].

---

[133] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

[134] Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes Prisijungimo data 2011-06-10

[135] Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes Prisijungimo data 2011-06-10

Reglamento 51 straipsnyje įtvirtinta, kad jeigu pagal valstybės narės teisės aktus tam tikrų išmokų skyrimas priklauso nuo draudimo laikotarpių, įgytų tik dirbant konkretų darbą pagal darbo sutartį arba savarankiškai arba pagal profesiją, priklausančią specialiai sistemai, taikomai pagal darbo sutartį arba savarankiškai dirbantiems asmenims, tos valstybės narės kompetentinga įstaiga atsižvelgia į pagal kitų valstybių narių teisės aktus įgytus laikotarpius, jeigu jie buvo įgyti pagal atitinkamą sistemą arba, jei tokios sistemos nėra, tai dirbant pagal tą pačią profesiją, arba tam tikrais atvejais dirbant tokį patį darbą pagal darbo sutartį arba savarankiškai. Jeigu taip susumuoti įgyti laikotarpiai nesuteikia atitinkamam asmeniui teisės šioms specialios sistemos išmokoms gauti, šie laikotarpiai sumuojami skiriant išmokas pagal bendrąją sistemą arba, atitinkamai, jei tokios sistemos nėra, pagal darbininkams arba protinio darbo darbuotojams taikomą sistemą, su sąlyga, kad atitinkamam asmeniui buvo taikoma kuri nors viena iš šių sistemų. Draudimo laikotarpiai, įgyti pagal valstybės narės specialią sistemą, sumuojami skiriant išmokas, atitinkamai, pagal kitos valstybės narės bendrąją sistemą arba, jei tokios sistemos nėra, pagal fizinio arba protinio darbo darbuotojams taikomą sistemą, su sąlyga, kad atitinkamam asmeniui taikoma kuri nors viena iš šių sistemų, net jei šie laikotarpiai jau buvo įskaičiuoti pagal pastarosios valstybės narės specialią sistemą [136].

Bedarbio išmokų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 6 skyriuje. Reglamento 64 straipsnyje įtvirtinta, kad visiškas bedarbis, kuris vykdo kompetentingos valstybės narės teisės aktų sąlygas dėl teisės gauti išmokas ir kuris vyksta į kitą valstybę narę ieškoti darbo, išsaugo savo teisę gauti bedarbio išmokas pinigais pagal šias sąlygas ir apribojimus:

> a) prieš išvykdamas, bedarbis turi būti įsiregistravęs kaip darbo ieškantis asmuo ir būti kompetentingos valstybės įdarbinimo tarnybų žinioje mažiausiai keturias savaites po to, kai tapo bedarbiu. Tačiau kompetentingos tarnybos ar įstaigos gali leisti jam išvykti iki to laikotarpio pabaigos;
>
> b) bedarbis turi įsiregistruoti valstybės narės, į kurią atvyksta, įdarbinimo tarnybose kaip darbo ieškantis asmuo, jam turi būti taikoma ten galiojanti kontrolės tvarka ir jis turi tenkinti pagal tos valstybės narės teisės aktus nustatytas sąlygas. Ši sąlyga laikoma patenkinta per laikotarpį iki registracijos, jeigu atitinkamas asmuo įsiregistravo per septynias dienas nuo tos dienos, nuo kurios jo nebėra valstybės, iš kurios išvyko, įdarbinimo tarnybų žinioje. Tam tikrais atvejais kompetentingos tarnybos ar įstaigos šį laikotarpį gali pratęsti;

[136] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

c) teisė į išmokas galioja tris mėnesius nuo tos dienos, nuo kurios bedarbis nustoja buvęs valstybės narės, iš kurios išvyko, įdarbinimo tarnybų žinioje, su sąlyga, kad bendras išmokų mokėjimo laikotarpis neviršytų išmokų, į kurias jis turėjo teisę pagal tos valstybės narės teisės aktus, bendro mokėjimo laikotarpio; kompetentingos tarnybos arba įstaigos šį trijų mėnesių laikotarpį gali pratęsti iki ne daugiau kaip šešių mėnesių;

d) išmokas savo lėšomis moka kompetentinga įstaiga pagal jos taikomus teisės aktus.

Jeigu atitinkamas asmuo sugrįžta į kompetentingą valstybę narę baigiantis tam laikotarpiui, už kurį jis turi teisę gauti išmokas, jis ir toliau išsaugo teisę gauti išmokas pagal tos valstybės narės teisės aktus. Jis praranda visas teises gauti išmokas pagal kompetentingos valstybės narės teisės aktus, jeigu negrįžta baigiantis minėtam laikotarpiui arba iki jo pabaigos, išskyrus atvejus, kai tų teisės aktų nuostatos yra palankesnės. Išimtiniais atvejais kompetentingos tarnybos arba įstaigos gali leisti atitinkamam asmeniui grįžti vėliau neprarandant teisės gauti išmokas [137].

Priešpensinės išmokų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 7 skyriuje. Reglamento 66 str. įtvirtinta, kad pagal taikomus teisės aktus teisė į priešpensines išmokas priklauso nuo draudimo, darbo pagal darbo sutartį arba savarankiško darbo laikotarpių įgijimo, tada 6 straipsnio (laikotarpių sumavimo) nuostatos netaikomos [138].

Šeimai išmokų skyrimo pagrindai yra įtvirtinti reglamento 883/2004 III Antraštinėje dalyje 8 skyriuje. Reglamento 68 straipsnyje įtvirtinta, kad jeigu išmokos tuo pačiu laikotarpiu ir tiems patiems šeimos nariams priklauso pagal daugiau kaip vienos valstybės narės teisės aktus, taikomos šios pirmenybinės taisyklės:

a) jeigu daugiau nei viena valstybė narė išmokas privalo mokėti skirtingu pagrindu, išmokos skiriamos tokia prioritetine tvarka: pirma – teisės į išmokas, įgytos darbo pagal darbo sutartį arba savarankiško darbo pagrindu, antra – teisės į išmokas, įgytos pensijos mokėjimo pagrindu, ir trečia – teisės, įgytos gyvenamosios vietos pagrindu;

b) jeigu daugiau nei viena valstybė narė išmokas privalo mokėti tuo pačiu pagrindu, prioritetinė tvarka nustatoma remiantis šiais papildomais kriterijais:

[137] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

[138] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

i) jeigu teisės į išmokas įgytos darbo pagal darbo sutartį arba savarankiško darbo pagrindu: vaikų gyvenamoji vieta, su sąlyga, kad toks darbas ten yra, ir papildomai, tam tikrais atvejais, didžiausia vienas kitam prieštaraujančiais teisės aktais numatytų išmokų suma. Pastaruoju atveju išmokų išlaidomis dalijamasi pagal kriterijus, nustatytus įgyvendinimo reglamente;

ii) jeigu teisės į išmokas įgytos pensijos mokėjimo pagrindu: vaikų gyvenamoji vieta, su sąlyga, kad pensija mokama pagal tos valstybės teisės aktus, ir papildomai, tam tikrais atvejais – ilgiausias draudimo arba gyvenimo laikotarpis, įgytas pagal vienas kitam prieštaraujančius teisės aktus;

iii) jeigu teisės į išmokas įgytos gyvenamosios vietos pagrindu: vaikų gyvenamoji vieta. Jeigu teisės į išmokas sutampa, išmokos šeimai mokamos pagal tuos teisės aktus, kurie buvo pripažinti prioritetiniais pagal 1 dalies nuostatas.

Pagal kitą, pirmajam prieštaraujantį, teisės aktą arba aktus priklausančių išmokų šeimai mokėjimas sustabdomas mokant tik pirmajame teisės akte numatyto dydžio išmoką, o už ją viršijančią sumą prireikus mokamas diferencinis priedas. Tačiau už vaikus, kurie, kai teisės į atitinkamą išmoką yra įgytos tik gyvenamosios vietos pagrindu, gyvena kitoje valstybėje narėje, toks diferencinis priedas neturi būti mokamas [139].

Dėl šeimai išmokų skyrimo 2011 m. sausio 3 d. Vilniaus apygardos administraciniame teisme buvo nagrinėjama administracinė byla Nr. I-759-473/2011, kurioje pareiškėja skunde ir teismo posėdyje nurodė, kad skundžiamais sprendimais atsakovė Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos (toliaus VSDFV) Vilniaus skyrius ir trečiasis suinteresuotas asmuo VSDFV nusprendė neskirti jai motinystės pašalpos už nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpį nuo 2010-06-01 iki 2010-10-04, nes ji neturi 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo. Nurodo, kad VSDFV Vilniaus skyriaus 2010-06-16 sprendimas Nr. 6-12N-1835 priimtas nesilaikant Viešojo administravimo įstatymo keliamų reikalavimų, nepagrįstas objektyviais duomenimis ir tinkamai nemotyvuotas. Sprendime nepasisakoma dėl jos darbo Anglijoje (nuo 2009-07-14 iki 2009-12-18), tik konstatuojama, kad ji neturi 12 mėnesių ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo, stažas per šį laikotarpį yra tik 1 mėn. 1 diena. Grįžusi iš Anglijos 2010 vasario mėnesį ji įsiregistravo darbo biržoje, 2010-05-17 įsidarbino UAB „ARS LIBRA“, kurioje dirbdama išėjo 2010-06-01 dekretinių atostogų. 2009-

[139] 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo” // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML Prisijungimo data 2011-06-10.

07-03 baigė Vilniaus „Varpo“ suaugusiųjų vidurinę mokyklą, dieninį skyrių ir gavo atestatą. VSDFV 2010-08-13 sprendimas grindžiamas visai kitais motyvais nei ankstesnis VSDFV Vilniaus skyriaus sprendimas, nors yra priimtas dėl to paties klausimo ir esant toms pačioms aplinkybėms ir faktiniams duomenims. Atsakovo ir trečiojo suinteresuoto asmens pozicija motinystės pašalpos klausimu neaiški, prieštaringa, paaiškinimai ir nuomonė nenuosekli. Pripažindama pareiškėjos darbo užsienyje laikotarpį, skaičiuojant socialinio draudimo stažą, VSDFV nepripažįsta jos tapus apdraustąja darbo užsienyje laikotarpiu. Nurodo, kad vadovaujantis 2004-04-29 Europos Parlamento ir Tarybos Reglamento (EB) Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ (kuris privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse) 6 str. „Laikotarpių sumavimas“ nustatyta, kad valstybės narės, pagal kurios teisės aktus, teisės į išmokas įgijimas, teisės aktų taikymas, galimybė apsidrausti priklauso nuo draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo arba gyvenimo laikotarpių, kompetentinga įstaiga įskaito reikiamo dydžio draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo ir gyvenimo laikotarpius, įgytus pagal bet kurios kitos valstybės narės teisės aktus, tartum jie būtų įgyti pagal jos teisės aktus. Iš byloje pateiktų dokumentų nustatyta, kad pareiškėja 2010-06-07 pateikė prašymą VSDFV Vilniaus skyriui skirti jai motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu nuo 2010-06-01 iki 2010-10-04. Kartu su prašymu pateikė 2009-07-03 jai išduotą brandos atestatą V Nr. 210684. VSDFV Vilniaus skyrius 2010-06-16 sprendimu Nr. 6-12N-1835 nusprendė neskirti pareiškėjai motinystės pašalpos už prašomą laikotarpį (nuo 2010-06-01 iki 2010-10-04), nes ji neturi 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažo (stažas per šį laikotarpį yra tik 1 mėn. 1 diena) Iš VSDFV Vilniaus skyrius 2010-06-16 sprendimo priedo „Ligos ir motinystės socialinio draudimo stažas bei draudžiamosios pajamos“ matyti, kad teisė į pašalpą pareiškėjai atsirado nuo 2010-06-01, pareiškėjai apskaičiuotas stažas įgytas per 12 mėn. iki teisės į pašalpos datos (2009-06-01 – 2010-05-31) 15 dienų, stažas įgytas per 24 mėn. iki teisės į pašalpos datos (2008-06-01 – 2010-05-31) 1 mėn. 1 d. Nuo 2010-05-17 pareiškėja įsidarbino UAB „ARS LIBRA“. Pareiškėja VSDFV Vilniaus skyriaus 2010-06-16 sprendimą Nr. 6-12N-1835 2010-07-16 apskundė VSDFV. 2010-07-29 prie skundo pareiškėja pridėjo E 104 UK formos pažymą, patvirtinančią jos socialinio draudimo ir sveikatos draudimo laikotarpius, įgytus Jungtinėje Karalystėje. VSDFV 2010-08-13 raštu Nr. (11.1)I-4817 pareiškėjos skundą atmetė, nurodė, kad neturi pagrindo naikinti skundžiamo sprendimo bei paaiškino, kad jos užsienio valstybėje įgytas darbo stažas laikotarpiu nuo 2009-06-27 iki 2009-12-18, pagal 2010-07-01 Jungtinės Karalystės kompetentingos institucijos išduotą pažymą, yra įskaitytas į pareiškėjos ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, tačiau jo nepakanka motinystės pašalpai skirti, nes bendras pareiškėjos ligos ir motinystės socialinio draudimo stažas, įgytas Lietuvos Respublikoje ir

užsienio valstybėje per paskutinius 24 mėnesius yra tik 6 mėnesiai ir 23 dienos. Ginčo santykius reglamentuoja LR valstybinio socialinio draudimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. 17-447; Žin., 2004, Nr. 171-6295, toliau – VDSĮ), LR ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas (Žin., 2000, Nr. 111-3574, toliau – LMSDĮ) ir LR Vyriausybės 2001-01-25 nutarimu Nr. 86 patvirtinti Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatai (Žin., 2001, Nr. 10-284, toliau –Nuostatai) LMSDĮ 16 str. 1 d. bei Nuostatų 38 p. nustatyta, kad teisę gauti motinystės pašalpas turi moterys, apdraustos ligos ir motinystės socialiniu draudimu, kurioms suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos, jeigu jos iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turi ne trumpesnį kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą (nuo 2009 m. spalio 1 d.). Pagal Nuostatų 15 punktą, į ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą įskaitomi darbo užsienyje laikotarpiai (jeigu tai numatyta tarptautinėse sutartyse ir Europos Sąjungos teisės aktuose), tačiau tik tuo atveju, kai jie nesutampa su laiku, dirbtu Lietuvos Respublikoje. Darbo ir socialinio draudimo laikotarpiai užsienyje patvirtinami E 104 formos pažyma, kurią išduoda Europos Sąjungos valstybės ar Europos Ekonominės Erdvės valstybės kompetentinga įstaiga. Pagal LMSDĮ 16 str. 2 d., Nuostatų 38.4 p., teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu turi apdraustieji asmenys iki 26 metų, jeigu jie iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios neįgijo šio straipsnio 1 dalyje nustatyto stažo dėl to, kad nurodytais laikotarpiais mokėsi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose ir pertrauka nuo mokslo pabaigos (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą), kol jie tapo apdraustaisiais asmenimis, neviršija 3 mėnesių. Apdraustuoju laikomas fizinis asmuo, kuris pats moka ir už jį mokamos arba pagal įstatymus turėjo būti mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka (LMSDĮ 3 str. 1 d.). VSDĮ 10 str. 3 d. nustatyta, kad visos socialinio draudimo išmokos skaičiuojamos pagal duomenis, turimus Lietuvos Respublikos apdraustųjų valstybiniu socialiniu draudimu ir valstybinio socialinio draudimo išmokų gavėjų registre (toliau – Registras). Vadovaujantis 2004-04-29 Europos parlamento ir tarybos reglamento (EB) Nr. 883/2004 (Lietuvoje įsigaliojo 2010-05-01) „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ 6 str. „Laikotarpių sumavimas“ nustatyta, kad valstybės narės, pagal kurios teisės aktus, teisės į išmokas įgijimas, teisės aktų taikymas, galimybė apsidrausti priklauso nuo draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo arba gyvenimo laikotarpių, kompetentinga įstaiga įskaito reikiamo dydžio draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo ir gyvenimo laikotarpius, įgytus pagal bet kurios kitos valstybės narės teisės aktus, tartum jie būtų įgyti pagal jos teisės aktus. Kaip minėta, pareiškėja prašo skirti jai motinystės pašalpą už nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpį nuo 2010-06-04 iki 2010-10-04. Pagal pateiktus dokumentus nustatyta, kad pareiškėja 2009 m. birželio mėn. baigė Vilniaus „Varpo“ suaugusiųjų vidurinę mokyklą (2010-07-03 išduotas brandos atestatas ir

nuo 2009-06-27 iki 2009-12-18 dirbo užsienyje, tai patvirtina E 104 UK formos pažyma. 2010 vasario mėn. pareiškėja grįžusi į Lietuvą įsiregistravo darbo biržoje ir 2010-05-17 įsidarbino UAB „ARS LIBRA“. Nuo 2009-12-18 iki 2009-05-17 pareiškėjos darbo stažas pagal LMSDĮ 3 str. 1 d. buvo nutrūkęs (už ją nebuvo mokamos socialinio draudimo įmokos Lietuvoje). Nuo 2010-06-01 pareiškėja išėjo nėštumo ir gimdymo atostogų. Vadovaujantis paminėtu teisiniu reglamentavimu ir VSDFV pateiktais duomenimis, pareiškėjos bendras darbo stažas iki 2010-06-01, t. y. pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos, per paskutinius 24 mėnesius (nuo 2008-06-01 iki 2010-05-31), įskaičius darbo užsienyje laikotarpį, yra 6 mėn. ir 24 d. Taigi pareiškėjos ligos ir motinystės socialinio draudimo stažas trumpesnis kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, todėl ji neturi teisės gauti motinystės pašalpą pagal LMSDĮ 16 str. 1 d. Vilniaus „Varpo“ suaugusiųjų vidurinę mokyklą pareiškėja baigė 2009-07-03, o apdraustąja ligos ir motinystės socialiniu draudimu tapo 2010-05-17, kai įsidarbino UAB „ARS LIBRA“, t. y. pertrauka nuo mokslo pabaigos (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą), iki kol ji tapo apdraustąja (pagal LMSDĮ 3 str. 1 d.) viršija 3 mėnesius, todėl pareiškėjai negali būti pritaikyta ir LMSDĮ 16 str. 2 d. Pareiškėja skundą grindžia 2004-04-29 Europos parlamento ir tarybos reglamento (EB) Nr. 883/2004 „Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo“ 6 str., kuriame nustatyta, kad valstybės narės, pagal kurios teisės aktus, teisės į išmokas įgijimas, teisės aktų taikymas, galimybė apsidrausti priklauso nuo draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo arba gyvenimo laikotarpių, kompetentinga įstaiga įskaito reikiamo dydžio draudimo, darbo pagal darbo sutartį, savarankiško darbo ir gyvenimo laikotarpius, įgytus pagal bet kurios kitos valstybės narės teisės aktus, tartum jie būtų įgyti pagal jos teisės aktus. Šis teisės aktas Lietuvoje įsigaliojo nuo 2010-05-01, o pareiškėjai dirbant užsienyje galiojo 1971-06-14 Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, judantiems Bendrijoje (toliau – Reglamentas (EEB) Nr. 1408/71), kuriame tokių nuostatų nėra. Pareiškėja, dirbdama užsienyje, nebuvo laikoma apdraustąja pagal LMSDĮ 3 str. 1 d., todėl jai netaikoma LMSDĮ 16 str. 2 d. Teismas, įvertinęs byloje nustatytas teisines ir faktines aplinkybes, daro išvadą, kad skundžiami sprendimai yra teisėti ir pagrįsti, priimti tinkamai pritaikius teisės aktų nuostatas, todėl nėra pagrindo tenkinti pareiškėjos skundo reikalavimų ir pareiškėjos skundas atmetamas kaip nepagrįstas (LR ABTĮ 88 str. 1 d. 1 p., 57 str.) [140].

Pareiškėja nesutikdama su 2011 m. sausio 3 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimu, jį apskundė Lietuvos Vyriausiajam administraciniam teismui paduodama apeliacinį skundą dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 3 d. sprendimo administracinėje byloje panaikinimo ir įpareigojimo atlikti veiksmus.

[140] 2011 m. sausio 3 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-759-473/2011

2011 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo sprendimu pareiškėjos J. P. apeliacinis skundas buvo patenkintas iš dalies. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2011 m. sausio 3 d. sprendimas panaikintas ir priimtas naujas sprendimas. Pareiškėjos skundą patenkintas iš dalies, panaikintas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyriaus 2010 m. birželio 16 d. sprendimas Nr. 6-12N-1835 bei Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2010 m. rugpjūčio 13 d. sprendimas Nr. (11.1) I-4817 ir įpareigotas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Vilniaus skyrius pareiškėjos J. P. prašymą dėl motinystės pašalpos paskyrimo išnagrinėti iš naujo ir priimti sprendimą. Byloje buvo konstatuota, kad yra aktualus Ligos ir motinystės įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas, kuris nustato išimtį iš šio straipsnio 1 dalyje nustatytos bendrosios taisyklės. Ligos ir motinystės įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu turi apdraustieji asmenys iki 26 metų, jeigu jie iki nėštumo ir gimdymo atostogų pradžios neįgijo šio straipsnio 1 dalyje nustatyto stažo dėl to, kad nurodytais laikotarpiais mokėsi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, profesinių, bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose ir pertrauka nuo mokslo pabaigos (pagal mokslo baigimą įrodantį dokumentą), kol jie tapo apdraustaisiais asmenimis, neviršija 3 mėnesių. Minėtos Ligos ir motinystės įstatymo 16 straipsnio nuostatos perkeltos į Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimu Nr. 86 patvirtintų į Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų (bylai aktuali 2009 m. balandžio 8 d. nutarimo Nr. 258 redakcija) 38.3 ir 38.4 punktus. Pagal Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo suformuotą Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 16 straipsnio 2 dalies aiškinimo ir taikymo praktiką (*žr. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo nutartis: 2010 m. birželio 28 d. Nr. A*^{756}*-304/2010; 2010 m. liepos 15 d. Nr.A*^{502}*-777/2010, 2011 gegužės 27 d. Nr.A*^{146}*-1417/2011)* įstatymų leidėjas asmens teisės gauti motinystės pašalpą nesieja su įgyta kvalifikacija ar mokymosi pasiekimais, kuriuos patvirtina nustatyta tvarka išduotas diplomas. Kad asmuo įgytų teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu, Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme ir Nuostatuose įtvirtintas reikalavimas ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo mokslo pabaigos tapti apdraustuoju asmeniu. Minėtose nutartyse taip pat yra išaiškinta, jog tuo atveju, jei šios įstatymo normos sąlygas atitinkantis asmuo įsidarbina anksčiau negu jam įteikiamas mokslo baigimą patvirtinantis diplomas, ši aplinkybė negali būti pagrindas neskirti motinystės pašalpos pagal šį įstatymo straipsnį. Kaip matyti iš bylos medžiagos, pareiškėja 2010 m. birželio 7 d. prašymu prašydama skirti jai motinystės pašalpą VSDFV Vilniaus skyriui pateikė 2009 m. liepos 3 d. išduotą brandos atestatą, patvirtinantį, kad ji 2009 metais baigė Vilniaus suaugusiųjų vidurinę mokyklą, taip pat įrodymus, kad baigusi šią mokyklą nuo 2009 m. birželio 27 d. iki 2009 m. gruodžio 18 d. dirbo

vienoje iš Europos Sąjungos valstybių - Jungtinėje Karalystėje pagal darbo sutartį. Pirmosios instancijos teismo posėdžio protokole užfiksuoti pareiškėjos paaiškinimai, kad ji mokėsi suaugusiųjų vidurinės mokyklos dieniniame skyriuje. Jungtinės Karalystės kompetentinga institucija, remdamasi Tarybos Reglamento Nr.1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje (EEB) 9 straipsnio 2 dalimi, 18 straipsnio 1 dalimi, 38 straipsnio 1 dalimi, 64 straipsniu, bei Tarybos Reglamento (EEB) 574/72, nustatančio Tarybos Reglamento Nr.1408/71 įgyvendinimo tvarką, 6 straipsnio 2 dalimi, 16 straipsniu, 79 straipsniu, 2010 m. liepos 1 d. išdavė pažymą (E 104) patvirtinančią, jog laikotarpiu nuo 2009 m. birželio 29 d. iki 2009 m. gruodžio 18 d. dirbdama Jungtinėje Karalystėje pareiškėja buvo apdrausta nuo atitinkamų socialinių rizikų. Nors ši pažyma išduota praėjus beveik mėnesiui po skundžiamo sprendimo priėmimo, tačiau faktas, kad pareiškėja dirbo vienoje iš Europos Sąjungos valstybių, atsakovui buvo žinomas iš kitų pareiškėjos pateiktų dokumentų ir sprendžiant prašymą dėl motinystės pašalpos paskyrimo turėjo būti vertinamas. Atsakovas skundžiamą sprendimą priėmė neįvertinęs minėtų aplinkybių Tarybos reglamentų, nustatančių valstybių narių asmenų socialinės apsaugos klausimus jų laisvo judėjimo Bendrijoje sąlygomis, ir šiuos Reglamentus įgyvendinančių nacionalinių teisės aktų kontekste, t.y. nepatikrinęs šio teisinio reguliavimo visumos kontekste nuo kada būtent pareiškėja laikytina apdraustąja, ar jos įsidarbinimo laikas baigus mokyklą nesuteikia pagrindo taikyti Ligos ir motinystės įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje numatytą išimtį. Kadangi VSDFV teritorinis skyrius priėmė sprendimą neįvertinęs minėtų aplinkybių, šis sprendimas, priešingai nei nusprendė pirmosios instancijos teismas, negali būti laikomas pagrįstu ir teisėtu. VSDF valdyba, išnagrinėjusi pareiškėjos skundą dėl teritorinio skyriaus sprendimo, 2010 m. rugpjūčio 13 d. sprendimu Nr. (11.1) I-4817 nenustatė pagrindo keisti šį teritorinio skyriaus sprendimą. Nors VSDF valdyba atsižvelgė į faktines aplinkybes, kad pareiškėja iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos dirbo vienoje iš Europos Sąjungos valstybių narių ir kad pareiškėjos darbo ir socialinio draudimo laikotarpį Jungtinėje Karalystėje patvirtina šios valstybės kompetentingos institucijos išduota pažyma (forma E 104), tačiau neatliko pareiškėjai reikšmingų faktinių aplinkybių vertinimo konkrečių Tarybos Reglamentų, reguliuojančių valstybių narių asmenų socialinės apsaugos Europos Sąjungoje klausimus, kontekste, t.y. nenagrinėjo, ar faktas, kad pareiškėja tapo apdraustąja vienoje iš Europos Sąjungos valstybių (Jungtinėje Karalystėje) per 3 mėnesius nuo mokyklos baigimo, gali būti pripažintas (nepripažintas) pagrindu pagal Europos Sąjungos ir Lietuvos nacionalinės teisės nuostatas taikyti pareiškėjai Ligos ir motinystės įstatymo 16 straipsnio 2 dalies nuostatas. Atlikti tokį vertinimą VSDF valdyba nepavedė ir teritoriniam skyriui, kuris pagal kompetenciją turi priimti sprendimą dėl motinystės pašalpos skyrimo, nors, kaip pirmiau minėta, teritorinis skyrius pareiškėjos darbo

Europos Sąjungos valstybėje narėje ir draudimo faktų iš viso nevertino. Dėl minėtų priežasčių VSDF valdybos 2010 m. rugpjūčio 13 d. sprendimas Nr. (11.1) I-4817 taip pat negali būti laikomas pagrįstu [141].

Taigi apžvelgus Europos Sąjungos teisės aktus, kurie reglamentuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą, galime daryti išvadą, kad reglamentuose įtvirtintos koordinavimo nuostatos nustato valstybėms narėms tokias taisykles ir principus, kurių valstybių narių nacionalinės valdžios institucijos privalo laikytis, kadangi jų nesilaikymas, gali pakenkti asmenims, kurie naudojasi savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą arba joje viešėti, be to, asmenys patirtų neigiamą poveikį dėl labai skirtingų valstybių narių socialinių apsaugos sistemų, nes kiekvienos valstybės narės socialinės apsaugos sistema reguliuoja socialinės apsaugos santykius skirtingai nei likusios Europos Sąjungos valstybės.

[141] 2011 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo administracinė byla Nr. A[146]-2691/2011

IŠVADOS

1. Socialinė apsauga – tai visapusiška socialinės apsaugos sistema, kurios pagrindu yra teikiama parama (materialinė, daiktinė, paslaugų) asmenims, kurie dėl tam tikrų priežasčių (ligos, senatvės, nedarbo, ir kt.) patyrė socialinę riziką, bei padeda asmenims užtikrinti socialiai priimtino gyvenimo lygio išlaikymą.

2. Socialinė apsaugos sistema - tai valstybinių ir privačių organizacijų, kurių veikla reglamentuota įstatymų, atliekamų funkcijų, kurioms atlikti naudojamos tam tikros priemonės, visuma, kurios teikia pagalba perskirstant socialinių įmokų lėšas ar suteikiant paslaugas asmenims, kurie dėl sveikatos, amžiaus ar kitų priežasčių negali dalyvauti darbo rinkoje. Todėl socialinės apsaugos modeliai ir yra sukurti tam, kad pašalintų skurdą valstybėje, keltų žmonių gyvenimo kokybę. Kiekviena valstybė narė turi savo socialinės apsaugos sistemos modelį, kurį taiko, todėl bendro gerovės valstybės modelio Europos Sąjungoje nėra dėl skirtingo šalių išsivystimo lygio.

3. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinę sistemą sudaro socialinis draudimas, kuris finansuojamas specialiomis įmokomis ir mokantis su tomis įmokomis susijusias išmokas, bei socialinė parama, kuri teikia šalies gyventojams piniginę ir nepiniginę paramą, įskaitant socialines paslaugas. Socialinės apsaugos sistemos esmė yra sureguliuoti socialinius apsaugos teisinius santykius taip, kad kiekvienas visuomenės narys siektų pats pasirūpintų savo gerovę, o ne tik pasikliautų valstybės laiduojama socialine apsauga.

4. Lietuvos Respublikoje veikiančios socialinės apsaugos sistemos, kurią sudaro socialinis draudimas ir socialinė parama, tikslas yra paskirtyti lėšas tarp darbingų ir nedarbingų bei gaunančių mažas pajamas asmenų, kurie dėl įstatymų nustatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.

5. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistema turi tiek Otto von Bismarck (Bismarko) ir Wiliam Beveridge (Beveridžo) sistemų bruožų. Remiantis Bismarko socialinės apsaugos sistemos bruožais ir juos lyginant su Lietuvos socialinės apsaugos sistema matyti, kad Lietuvos socialinio draudimo fondas yra atskirtas nuo valstybės biudžeto, o didžioji pensijų sistemos dalis veikia remiantis einamųjų išmokų sistema. Remiantis Beveridžo socialinės apsaugos sistemos bruožais, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemai būdinga tai, kad valstybės socialinės apsaugos sistema stengiasi rūpintis mažas pajamas gaunančiai gyventojais, be to, valstybinė socialinė apsauga valstybėje yra minimali, nes egzistuoja mažos pašalpos ir pensijos, o šalyje sukurti savanoriški privatūs pensijų fondai dar labiau stiprina turtinę nelygybę ir socialinę diferenciaciją.

6. Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra nuo 1951 m. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties iki šių dienų yra akivaizdi: kuriantis Europos Bendrijai buvo orientuojamasi išimtinai į dirbančius gyventojus ir jų teises, ignoruojant sveikatos priežiūros problemas, tačiau plečiantis Europos Bendrijai, vėliau įsteigus Europos Sąjungą, socialinės apsaugos teisės buvo išplėstos, socialinės teisės suteiktos ne tik darbuotojams, bet ir gyventojams, be to, įtvirtintas atviro koordinavimo metodas, kuris sustiprino valstybių narių bendradarbiavimą ir skatino didesnę ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą siekiant sumažinti plėtros sukeltus skirtumus valstybėse narėse.

7. Vienas iš unikalių Europos Sąjungos teisinės sistemos bruožų yra Bendrijos teisės normų viršenybė valstybių narių nacionalinės teisės normų atžvilgiu, taip pat jos tiesioginis veikimas bei tiesioginis taikymas visose valstybėse narėse, nes be šių principų būtų neįmanoma įgyvendinti Europos Sąjungos teisę, kadangi šalys, sukurdamos Europos Bendriją neribotam laikui, tam tikrose srityse apribojo savo suvenerias teises.

8. Apžvelgus Europos Sąjungos teisės aktus, kurie reglamentuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą, galime teigti, kad reglamentuose įtvirtintos koordinavimo nuostatos nustato valstybėms narėms tokias taisykles ir principus, kurių valstybių narių nacionalinės valdžios institucijos privalo laikytis, kadangi jų nesilaikymas gali pakenkti asmenims, kurie naudojasi savo teise persikelti iš vienos valstybės narės į kitą arba joje viešėti, be to, asmenys patirtų neigiamą poveikį dėl labai skirtingų valstybių narių socialinių apsaugos sistemų.

9. Kiekvienos valstybės narės socialinės apsaugos sistema yra unikali, nors ir turi tam tikrų bendrų bruožų su kitomis valstybėmis narėmis, kadangi kiekviena valstybė narė reguliuoja savo socialinės apsaugos sistemos santykius skirtingai nei likusios Europos Sąjungos valstybės narės.

10. Valstybės narės turi imtis skubių pensijų reformos veiksmų, o vienas veiksmingiausių ir neginčytinų būdų yra siekti socialinio draudimo sistemų balanso ilgalaikėje perspektyvoje ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europos Sąjungoje. Vienas iš galimų sprendimo būdų yra pensinio amžiaus vėlinimas, nes pagyvenusių žmonių gyvenimo trukmė ilgėja, demografinis senėjimas vyksta sparčiau nei prognozuota.

11. Norint asmenis ilgiau išlaikyti darbo rinkoje būtina skatinti valstybes nares remti ilgesnį profesinį gyvenimą, sudaryti tinkamas sąlygas visiems darbingiems asmenims kuo ilgiau likti darbo rinkoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai

A. Konstitucija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

B. Įstatymai

2. 1991 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390012
3. 1994 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr. 360 ,,Dėl socialinės paramos koncepcijos. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=12831&p_query=&p_tr2=
4. 1994 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=378767
5. 1996 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388727
6. 1999 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=362854&p_query=&p_tr2=
7. 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390357
8. 2003 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=350358
9. 2006 m. sausio 19 d. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=371770

C. Vyriausybės nutarimai

10. 1994 m. gegužės 9 d. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr. 360 ,,Dėl socialinės paramos koncepcijos. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=12831&p_query=&p_tr2=

D. Tarptautiniai teisės aktai

11. 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracija // http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=8849

12. 1951 m. balandžio 18 d. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding
13. 1957 m. kovo 25 d. Europos atominės energijos bendrijos (EURATOM) steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding
14. 1957 m. kovo 25 d. Europos ekonominės bendrijos (EEB) steigimo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#founding
15. 1966 m. gruodžio 16 d. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=174850&p_query=&p_tr2=
16. 1968 m. spalio 15 d. Europos Ekonominės Bendrijos reglamentas Nr. 1612/68 ,,Dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje“ // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1968R1612:20060430:LT:PDF
17. 1971 m. birželio 14 d. Europos Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimų nariams, persikeliantiems Bendrijoje” // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:LT:HTML
18. 1972 m. kovo 21 d. Europos Tarybos (EEB) reglamentas Nr. 574/72, nustatantis reglamento Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31972R0574:LT:HTML
19. 1986 m. Europos suvestinis aktas // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other
20. 1989 m. gruodžio 9 d. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija // http://www.aedh.eu/plugins/fckeditor/userfiles/file/Conventions%20internationales/Community_Charter_of_the_Fundamental_Social_Rights_of_Workers.pdf
21. 1992 m. vasario 7 d. Europos Sąjungos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other
22. 1996 m. gegužės 3 d. Europos socialinė chartija (pataisyta) // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42260
23. 1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm#other
24. 2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf

25. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 883/2004 ,,Dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo" // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:166:0001:01:LT:HTML
26. 2007 m. gruodžio 13 d. Lisabonos sutartis // http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/12007L/htm/12007L.html
27. 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo, įgyvendinimo tvarką // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:284:0001:01:LT:HTML
28. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:FULL:LT:PDF
29. Europos Bendrijos steigimo sutartis // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=9224

E. Teismų praktika

30. 1997 m. kovo 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo 5 straipsnio, Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 8 straipsnio 2 dalies 1 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. sausio 26 d. nutarimo Nr. 142 ,,Dėl Lietuvos Respublikos 1995 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 266 ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo" dalinio pakeitimo" 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai" // http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n7l0312a.htm
31. 2002 m. lapkričio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2002/n021125.htm
32. 2007 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas ,,dėl Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies,

34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3, 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2007/n070926.htm

33. 2009 m. rugsėjo 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas ,,Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. Gegužės 19 d. Redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. Gegužės 19 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ byloje Nr. 26/06 // http://www.lrkt.lt/dokumentai/2009/n090902.htm
34. Europos Teisingumo Teismo 1963 m. vasario 5 d. sprendimas byloje Nr. C-26/62 Van Gend&Loos // http://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-LT-ARRET-C-0026-1962-200406974-06_03.html
35. Europos Teisingumo Teismo 1964 m. liepos 15 d. sprendimas byloje Nr. C-6/64 Costa v. ENEL // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61964J0006:EN:HTML
36. Europos Teisingumo teismo 1986 m. liepos 3 d. sprendimas byloje Nr. 66/85 Lawrie-Blum // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61985CJ0066:EN:HTML
37. Europos Teisingumo teismo 1998 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-275/96 Kuusijarvi // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61996CJ0275:EN:HTML
38. Europos Teisingumo teismo 1996 m. spalio 10 d. sprendimas byloje C-245/94 Hoever ir Zachow // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CJ0245:EN:HTML
39. 2011 m. vasario 7 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-1010-171/2011
40. 2011 m. sausio 3 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo administracinė byla Nr. I-759-473/2011
41. 2011 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo administracinė byla Nr. A^{146}-2691/2011

II. Specialioji literatūra

42. Barnard. C. Europos Sąjungos materialinė teisė. Keturios laisvės. 2 knyga. Laisvas asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas. Vilnius: Eugrimas., 2006.
43. Bendorienė. A., Bogušinė . V., Dagytė. E., Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma Littera, 2004.
44. Bernotas. D., Guogis. A. Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006

45. Bitinas. A., Tartilas J., Litvaitienė J. Socialinės apsaugos teisė. Vilnius., 2011 m.
46. Davulis T., Petrylaitė D., Petrylaitė V. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos darbo teisėje. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.
47. Davulis. T. Europos Sąjungos darbo teisės atsiradimas ir raida // Lietuvos darbo teisės raida ir perspektyvos, Vilnius. 2010.
48. Dromantienė L. Europos socialinio modelio problema integracijos procese // Socialinis darbas. – Vilnius, 2004, Nr. 3.
49. Dromantienė L., Česnuitytė V. Europos sąjungos socialinė politika. Vilnius, 2011.
50. Dromantienė. L. Socialinės Europos kūrimas. – Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2008.
51. Europos Sąjungos socialinės apsaugos nuostatos. Jūsų teisės judant Europos Sąjungoje. 2010 m. Atnaujintas leidimas // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&langId=lt&furtherPubs=yes
52. Guogis A., Gruževskis B. Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? // Socialinių mokslų studijos. 2010, 3(7).
53. Guogis. G. Socialinės politikos modeliai. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
54. Guogis. A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos // Socialinis darbas. 2008. Nr. 7 (2).
55. Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000.
56. Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese // Viešoji politika ir administravimas. 2006 . Nr. 17.
57. Išoraitė. M. Socialinių paslaugų administravimas.
58. Juknevičius. A., Schafer. H. M. Europos Bendrijos bendrosios rinkos teisė. Kaunas. 2005.
59. Katuoka. S. Sutarties dėl Konstitucijos Europai ypatybės. // Jurisprudencija, 2005., t. 72 (64).
60. Konkolewsky. H. H. Dinamiško socialinio saugumo palaikymas. Pasaulinis socialinės apsaugos forumas, Maskva, Tarptautinė socialinės apsaugos asociacija, 2007 m. rugsėjo 10-15 d.
61. Lazutka. R. Socialinė apsauga // J. Rimkutė. Žmogaus socialinė raida. – Vilnius: Homo Liber, 2001.
62. Liudvinovičienė. A., Guogis. A. Lietuvos ir Švedijos socialinės politikos lyginamoji analizė // Viešoji politika ir administravimas. 2004 . Nr. 8.
63. Nikitinas. V. Europos Sąjungos teisės įtaka teisiniam pensijų reguliavimui // Jurisprudencija, 2003., T. 39(31)

64. Papirtis. L. V., Bitinas. A. Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės apsaugos sistemą // Socialinių mokslų studijos. 2010., 3 (7)
65. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.
66. Socialinės apsaugos terminų žodynas // http://www.sec.lt/pages/zodynas/index_.html
67. Smalksys. V. ,,Gerovės valstybės“ ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2005 Nr. 11.
68. Tartilas J. Socialinės saugos pagrindai. – Vilnius, 2005.
69. Tartilaitė. A. Darbų saugos ir sveikatos teisinis reguliavimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010.
70. Vaitkevičiūtė. V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. Leidykla ,,Žodynas“. 2007.
71. Vėgėlė. I. Europos Sąjungos teisė.Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius. 2011.
72. Мачулъская Е.Е. Право социального обеспечения. Москва, 2000, С 3.

III. Interneto svetainės

73. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė // http://www.lrs.lt
74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo interneto svetainė // http://www.lrkt.lt
75. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija // http://www.socmin.lt/index.php?1239887491
76. Europos Sąjungos interneto svetainė // http://europa.eu/index_lt.htm
77. Europos Komisijos interneto svetainė. Socialinės apsaugos koordinavimas Europos Sąjungoje // http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=853&langId=lt
78. Prieiga prie Europos Sąjungos teisės // http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm
79. Europos Sąjungos Teisingumo teismo interneto svetainė // http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/

Galvičienė N. Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaka nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms / Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas Profesorius, dr. A. Bitinas – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2012. – 78 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe apibendrinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistema bei Europos Sąjungos teisės aktai, kurie koordinuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą, atskleista Europos Sąjungos teisinio reguliavimo įtaką nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms. Pirmoje darbo dalyje atskleista socialinės apsaugos sąvoka, aptartos socialinės apsaugos sistemos tradicijos ir modeliai, pateikta socialinės apsaugos sistemos sąvoka. Antroje darbo dalyje analizuota Europos Sąjungos socialinės apsaugos teisės plėtra, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisinė sistema ir atskleisti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemos požymiai. Trečioje darbo dalyje aptarta Europos Sąjungos teisės aktų sistema, analizuoti ir palyginti Europos Sąjungos teisės aktai, kurie koordinuoja migruojančių asmenų socialinę apsaugą.

Pagrindiniai žodžiai: socialinė apsauga, socialinės apsaugos sistema, socialinės apsaugos politika, socialinės apsaugos sistemų koordinavimas.

Galvičienė N. European Union legal regulation influence on the national social security systems / Master’s Paper in Labor and Social Security Law. Supervisor assoc. prof. dr. A. Bitinas. – Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2012. – 78 p.

ANOTATION

Master's thesis summarizes the social security system of Lithuanian Republic, the European Union legislation, coordinating the social protection of migrant populations, also the European Union legal regulation impact on the national social security systems. The social security concept, traditions and models of social security system and the concept of the system is revealed in the first part of this thesis. In the second part the development of European Union social security law, social security system of Lithuanian Republic and its features are analyzed. The European Union legislation system is revealed in the third part. Also, in this part European Union laws, coordinating social protection of migrant populations, are being analyzed and compared.

Key Words: social security, social security system, social security policy, coordination of social security systems.

EUROPOS SĄJUNGOS TEISINIO REGULIAVIMO ĮTAKA NACIONALINĖMS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOMS

SANTRAUKA

Kadangi piliečių gyvenimo sąlygas vis dažniau reglamentuoja socialinės apsaugos teisė, judėjimo laisvė ir migracija tampa dar viena problema. Piliečių, gyventojų ar netgi laikinai šalyje gyvenančių asmenų statusas Europos Sąjungos (ES) valstybėse narėse neatskiriamas nuo socialinių aspektų. Kartais nacionalinės savivaldos institucijos neskatina migracijos ir dažnai nepalankiai žiūri į atvykstančius užsieniečius. Tačiau 1957 m. įkūrus Europos Ekonominę Bendriją, migracijai Europoje buvo nutatyta kitokia perspektyva.

1957 m. sukūrus Europos Ekonominę Bendriją darbuotojų judėjimo laisvė buvo pripažinta vienu iš Europos Bendrijos ramsčių.

Valstybės visiškai nevaržomai gali spręsti, kokie asmenys turi būti draudžiami, kokios išmokos ir kokiomis sąlygomis turi būti skiriamos, kiek įmokų ir pagal kokią normą reikėtų įmokėti įmokinėms išmokoms finansuoti, kaip išmokos turėtų būti skaičiuojamos, kokio dydžio turėtų būti išmokų normos, kokiu principu ir kokiam laikotarpiui jos turėtų būti skiriamos ir kt.

Nei dvišalės ar daugiašalės socialinės apsaugos sutartys, nei Europos Bendrijų (EB) reglamentai dėl darbuotojų migrantų socialinės apsaugos nedaro neigiamos įtakos skirtingų nacionalinių socialinės apsaugos sistemų ypatybėms. Tačiau tai, kad tarp šalių vis dar esama esminių skirtumų, rodo, kad socialinės apsaugos sistemų koordinavimas yra itin sudėtingas dalykas. Ir socialinės apsaugos sutartys, ir EB reglamentai yra skirti sureguliuoti tuos nacionalinių teisės aktų aspektus, kurie daro neigiamą poveikį darbuotojams, išvykstantiems dirbti už savo šalies ribų.

EB teisėje koordinavimas apima visas pagrindines socialinės apsaugos sritis: ligos, motinystės išmokas, invalidumo, senatvės, išlaikytinio pensijas, išmokas nelaimingo atsitikimo darbe ir profesinės ligos atveju, bedarbio išmokas ir šeimos išmokas.

Socialinės apsaugos sistemų koordinavimas yra svarbi acquis communautaire dalis socialinės apsaugos srityje. Nė vienos socialinės apsaugos srities nereikia suvienodinti, tačiau EB koordinavimo taisyklių taikymas turės būti techniškai adaptuotas pagal konkrečias kiekvienos šalies nacionalinių socialinės apsaugos sistemų ypatybes.

EUROPEAN UNION REGULATORY INFLUENCE OF THE NATIONAL SOCIAL SECURITY SYSTEMS

SUMMARY

As the living conditions of citizens became increasingly structured by social security law, free movement and migration became an additional problem. The status of a citizen, of an inhabitant or even of a temporary resident is now both in Europian Union (EU) inconceivaable without its social dimensions. At a national level migration is sometimes discouraged by the local authorities who are often unreceptive to the arrival of foreigners. However, the desirability of migration within Europe was given a different perspective after the foundation of the European Economic Community in 1957.

The foundation of the Europian Economic Community in 1957 established the freedom of movement of workers as one of the pillars of the European Community.

States are, in principle, completely free to decide who is to be insured, which social benefits should be granted, under what conditions benefits should be granted, how many contributions should be paid to finance contributory benefit and at which rate, how benefits should be calculated, at what level benefit rates should be set, on principle, for how long benefits should be granted etc.

Neither or multilateral agreements on social security nor the Regulations (EEC) on social security for migrant workers of the European Community do in any way affect the distinctive features of the various national social security schemes. However, the very fact that quite substantial differences continue to exist between the countries shows that coordination of the social security schemes is an extremely complicated matter. Both agreements on social security and EC Regulations are designed to rectify those aspects of national legislation that may have adverse effects for workers crossing national borders.

Coordination in EC-law is carried out in all the major branches of social security: sickness, maternity, invalidity, old–age, survivor‘s pensions, accidents at work and occupational diseases, unemployment benefits, and family benefits.

The coordination of social security schemes forms an important part of the „acquis communautaire“ in the social area. Although no harmonisation needs to be carried out in any branch of social security, the extension of EC Community coordination rules will require technical adaptations, so as to take into account the particular characteristics of each country‘s national social security schemes.